

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

(Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN Armağan Sayısı)

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number:

Makalenin Geliş

Tarihi

18/02/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

23/02/2019

Yayın Tarihi

28/02/2019

Cilt: 2 Sayı: 1 Şubat 2019

ss. 125-156

TÜRKİSTAN'DAN YANSIMALAR

Ahmet KARTAL¹

ÖZET

Türkistan, Türk kültür ve medeniyetinin teşekkül ettiği coğrafi mekânlardan birisidir. Zeynüddin Mahmûd-ı Vâsîfi (öl. 958/1551) tarafından 1530 tarihinde Taşkent'te kaleme alınan *Bedâyi'u'l-vekâyi* isimli eserde, bu coğrafyada var olan Türk kültür ve sosyal hayatına ait bazı hikâyelere, olaylara ve meclislere yer verilmiştir. Çalışmamızda, önce bu eserde yer alan ve Türkistan'da verilen eğitim-öğretimin bazı özelliklerini yansıtan "Hamse-i Mütelayire Hikâyesi"ne yer verilecek, ardından bu coğrafyada oynanan ve çeng-i çüb olarak isimlendirilen değnek oyunu zikredilecek, son olarak da hem Şah İsmail (öl. 930/1524)'in ordu komutanı Necm-i Sâni (öl. 918/1512)'nin Semerkand'a gelmesiyle orada vuku bulan olaylar hem de Emîr Muhammed b. Yûsuf'un Vâsîfi'ye anlattığı üç meclis belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, meclis, eğitim, değnek oyunu, Türk kültürü, Türk sosyal hayatı.

REFLECTIONS FROM TURKISTAN

ABSTRACT

Turkistan is one of the geographical regions where Turkish culture and civilisation have flourished. The *Bedâyi'u'l-vekâyi* (1530), which was written by Zeynüddin

¹ Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D. ahmetkartal38@gmail.com ORCID: 0000-0001-8563-1589

Mahmûd-ı Vâsîfî in Tashkent, includes some certain stories, events and gatherings related to Turkish culture and social life in the region. Firstly, this study will focus on one of those stories titled “The Story of Hamse-i Mûtehayyire” which reflects some certain features of education in Turkistan. Secondly, this study will mention a game from this region which was played with stick sand known as *çeng-i çûb*. Lastly, this study will point out some certain events in there gion which took place after the arrival of the commander of Shah Ismail at Samarkand, namely Necm-i Sâni. Additionally, the study will also mention three gatherings told by Emîr Muhammed b. Yûsuf to Vâsîfî.

Keywords: Turkistan, gathering (*majlis*), game played with sticks, Turkish culture, Turkish social life.

Türk kültür ve medeniyetinin teşekkül ettiği coğrafi mekânlardan birisi de, hiç şüphesiz Maverâünnehir ve Türkistan bölgesidir. Bu bölgeler, özellikle ilme, sanata ve edebiyata önem veren ve âlimi, sanatkârı ve şairi destekleyip himaye eden Türk asıllı sultanlar ile devlet adamları tarafından çeşitli sanat eserleri ve mimarî yapılarla donatılarak bayındır kılınmıştır. Türk-İslâm medeniyetinin inşa edildiği bu coğrafyada, Herât, Merv, Beykent, Buhara, Semerkand, Taşkend, Faryâb, Kaşgar ve Harezm gibi büyük şehirler, daha erken devirlerden itibaren bir kültür merkezi hâline gelmiş, ilim ve irfan yönünden gelişme görülmeye başlamıştır (bak. Kartal 2017: 13; 2014: 249-50). İşte bu coğrafyada oluşturulan Türk kültürüne, medeniyetine, sosyal hayatına, düşüncesine vb. ait bazı özellikleri günümüze aktaran eserlerden birisi de Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî tarafından 1530 tarihinde Taşkent’te kaleme alınan *Bedâyi’u’l-vekâyi*’dir. Bu eser, özellikle Herât ve Ferâverd bölgelerinin kültürel tarihini ihtiva etmesiyle dikkat çekmektedir. Eserde, bu bölge halkının örf ve âdetlerine, dönemin saray çevreleri ile edebiyat ve sanat dünyasındaki gelişmelere, bu bölgelerde oluşturulan meclislere, bilim adamları, edebiyatçılar, şairler ve diğer önemli şahsiyetler hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir. Bu eseri önemli kılan, bizzat yazarın gözlemleriyle, güvenilir kaynaklardan duyduklarına dayanmasıdır (bak. Yıldırım 2001: 159). Bu çalışmada, Türk kültür ve sosyal hayatına katkı sunacağı düşünülen ve bu eserde yer alan üç bölümün tercümesine yer verilecektir. Bu bölümler şu şekildedir:

1.

Bu bölüm; “*Dâsitân-i Hamse-i Mûtehayyire/Hamse-i Mûtehayyire Hikâyesi*” başlığını taşımaktadır. Bu hikâye, Sultan Bahâdır Han’ın, 933/1547 yılının Mart ayında, avlanmak için Taşkent yakınlarındaki Perek nehrine doğru giderken Vâsîfî’den istemesi üzerine anlatılmıştır. Hikâyede; “hamse-i

mütehayyire” olarak nitelendirilen yani insanı kendisine hayran bırakan ve Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî'nin öğrencisi olan beş kişiden/öğrenciden bahsedilmektedir. Bunların içerisinde en önde olanının, Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî (öl. 898/1492) olduğu belirtilmektedir. Diğerleri ise sırasıyla Mevlânâ Kemâlüddîn Şeyh Hüseyin, Mevlânâ Şemsüddîn Sâhib-i Keşf, Mevlânâ Dâvud ve Mevlânâ Mu'în-i Tûnî'dir. Vâsîfî, hikâyeyi anlatırken, “hamse-i mütehayyire” olarak dikkat çektiği beş kişinin yanında, altıncı bir kişinin yer alamadığına, özellikle vurgu yapmıştır. Hikâyede, önce bu beş öğrenci ile hocaları Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî arasında geçen olaylara değinilmiştir. Daha sonra, ilim tahsil etmeye yönelen Mevlânâ Kemâlüddîn Şeyh Hüseyin'in başından geçen vakalara yer verilmiştir. Bu bölüm, Gazneli Mahmûd (öl. 421/1030) ile ünlü veziri Ahmed bin Hasan-ı Meymendî (öl. 424/1032) arasında geçen ve Abdülvâsi'-i Cebelî (öl. 555/1160)'nin nasıl şair olduğunun cevabının da yer aldığı bir hikâyeye ile bitirilmiştir. Hikâyenin sonunda ise, Fars edebiyatının dikkat çeken şairlerinden Abdülvâsi'-i Cebelî'nin leff ü neşr sanatıyla oluşturulmuş ve çâr-ender-çâr olarak da isimlendirilen bir kasidesine yer verilmiştir. O dönem eğitim sistemi ile hoca ve öğrenci arasındaki hüviyeti belirleyen ipuçlarını da ihtiva eden bu hikâyenin tercümesi şu şekildedir(bak. Vâsîfî 1350: II/316-330).

Dâsitân-ı Hamse-i Mütehayyire

Hicrî 933 yılının Cemâdiye'l-âhir ayının onu (Milâdî 1547 yılının Mart ayı) idi. Âli-hazret, saltanat-menkabet, keyvân-rif'at/Zühal gibi yüce, Müşterîmenzilet/Müşterî rütbeli, hürşid-safvet/güneş gibi saf ve parlak, Mirrîh-sadmet/Merih vuruşlu, sultânü'l-a'zam/en büyük sultan, Mâlik-i rikâbü'l-ümem/ümmetin sahibi ve koruyucusu, el-muhtas bi-avâtıfı Mâlikü'l-mennân/Mennan olan Allah'ın lütuflarıyla muhtas olan Muzafferüddîn Sultan Muhammed Bahâdır Han², avlanmak için Taşkent şehrine bir fersah³ mesafede olan Perek nehrinin kıyısına doğru gitti. Bahâdır Han, yol yarilandığı zaman, Vâsîfî'ye: “Hatırımıza, Horasan fazıllarının önderi ve âlimlerinin liderinden *Hamse-i Mütehayyire*'nin hikâyesini dinlemek geldi.” dedi. Bunun üzerine Vâsîfî, sultana şöyle dedi: “Ey şah! Lacivert renkli gökyüzünün *Hamse-i Mütehayyire*'si, kendi gidişi ve yürüyüşünden dolayı zebercedi/fıstıkî yeşil burçta şaşırıp kalmıştır. Saltanatınızın ve azametinizin düşmanları, zelillik çölünde başıboş ve avare olmuştur. Sizin nurlu/parlak görüşünüz, herkese malumdur ki, bu alicenap silsilenin başı, intisabın hakikati, fazl ve kemal

²Şebânî Han'ın ikinci oğlu olup, babasının vefatından sonra tahta geçmiştir.

³ Yaklaşık 5 kilometrelik bir uzaklık ölçüsü (TDK Türkçe Sözlük, 2011, s. 863).

feleğinin güneşi, bilgi feleğinin kutbu ve millet ve din kemalinin efdali Mevlânâ Nûreddîn Abdurrahmân-ı Câmî (Allah onun yüce sırrını takdis eylesin) idi. Diğerleri Mevlânâ Kemâlüddîn Şeyh Hüseyin, Mevlânâ Şemsüddîn Sâhib-i Keşf, Mevlânâ Dâvud ve Mevlânâ Mu'în-i Tûnî'dir. Akıl ve idrak sahiplerinden hiçbir kimse, bu beş kişinin yanına, altıncı olamamıştır. Bunlar, Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî'nin öğrencilerindedir. Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî, 18 yaşındayken, Emîr Seyyid Şerîf (onun sırrı takdis edildi) Bâg-ı Zâgân'da ders verirken onun ders halkasında yer almaktaydı. Derste sürme konusu tartışmaya açılmıştı. Söylediklerine göre; Mîr Seyyid Şerîf'i, yedi defa bahislerde/tartışmalarda mağlup etmişlerdi. Bu öğrenciler, Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî'nin huzurunda Mevlânâ Alî Kuşçu (öl. 879/1474)'nun *Şerh-i Tecrîd* adlı eserini okumuşlardır.

Öğrencilerin, bu derslerde müderrislerine/hocalarına, Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî'ye, karşı bir tür galibiyet kazandıkları, hatta hocalarının da onlar tarafından ortaya atılan bir sözü/konuyu tamamlayamaması meşhurdur. Mevlânâ Câcürmî, bir gece düşündü ve kendi kendine: “Bu dönem âlimlerinin en iyisiyim. İlmiyle temayüz edip âlimlerin en önünde yer alan faziletli kişilerden ders aldığım hâlde, eğer kendi öğrencilerime ders anlatamadığım ortaya çıkarsa, bu durum, benim için son derece utanç verici olur. Ayrıca benim ilim âlemine, rezil ve rüsva olmama sebep olur. Bu durumdan kurtulmamın yolu, kendimi yalandan hasta göstermem ve öğrencilerimden özür dileyerek onları bir müddet işsiz güçsüz/serbest bırakıp tembellik vadisine göndermemdir.” dedi. Öğrenciler, ders için gelip cüzlerini/ders kitaplarını çıkardıklarında, Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî onlara: “Ey azizler! Nice zamandır kendimde bir ağırlık ve hâlsizlik hissediyorum. Hastalığa yakalanmak çok kolay, ancak hastalıktan kurtulup şifa bulmak çok zor olduğu için, dinlenip kendimi yenilemek ve zinde olmak istedim.” dedi. Bunun üzerine öğrenciler: “Ey efendimiz! Allah korusun. Sizin, zât-ı şerifinizi ve latif bedeninizi bir hastalık yok etmesin. Çünkü biz acizlerin çektiği bunca zahmet, boşa gider.” dediler. Mevlânâ Câcürmî: “الضرورات تبيح المحظورات”⁴ hükmünce, kırk gün dinlenmem gereklidir.” dedi. Öğrenciler, Mevlânâ Câcürmî'nin evinden çıktıklarında Mevlânâ Câmî: “Ey azizler! Siz, bizim efendimize hangi hastalığın arız olduğunu biliyor musunuz?” dedi. Öğrenciler: “Bilmiyoruz.” dediler. Molla Câmî: “Mevlânâ'nın hastalığının sebebi biziz. Çünkü o, bizlerden dolayı aciz kaldılar. Hatta onun hastalığına çare olacak hiçbir ilaç bulunamadı. Dinlenip kendine gelmek için bizi bir müddet serbest bıraktılar. Bundan sonra, yine eskisi gibi olacaktır.” dedi. Bunun üzerine bütün öğrenciler: “Ey arkadaşlar!

⁴ Zaruretler, yasak şeyleri mubah kılar.

Kendi zamanımızı boş geçirmemizin hiçbir anlamı yok. Bizim için uygun olan, derslerimizle meşgul olmamızdır. Eğer biz, derslerimizle meşgul olup ilim öğrenme arzumuzu devam ettirsek, işte o zaman kendi vaktimizin değerini, rezillerin ayakları altına atmamış oluruz.” dediler. Mevlânâ Dâvud: “Bu şehrin müderrislerinden birinin dersine girmek ve o derste konuşup tartışmaktan başka elimizden bir şey gelmez.” dedi. Mollâ Câmî: “Bu şehirde bulunan müderrislerden hangisi, bizimle sohbet etmek ve tartışmak için en uygundur?” dedi. Onların en büyüğü ve şeref sahibi olanı, Mevlânâ-zâde Bahr-âbâdî'dir. Hepinizin hazır olarak bulunduğu babasının taziyesinde, Hâce İsmâ'îl-i Hisârî'yle nasıl tartışmıştı. Öğrenciler yaptıkları müzakerenin sonunda, aralarında her gün bir kura çekerek kurada çıkacak kişinin o gün kendilerine müderrislik yapmasının/ders vermesinin en doğru hareket olduğu konusunda anlaştılar. Hemen o anda, Bâdgîsek mevkiinde bulunan Melikân mescidi, ders yapılacak yer olarak belirlenip kararlaştırıldı. Oraya gittiler. Anlaştıkları gibi aralarında kura çektiler. Çektikleri kurada, Mollâ Câmî'nin adı çıktı. O gün dersi, onlara Mollâ Câmî verdi. Mollâ Câmî'nin ders vermesini beğenip ondan çok etkilenen öğrencilerin akıllarına/düşüncelerine, bundan ders almayalım diye bir şey gelmedi. Kırk gün boyunca, onlardan biri her gün müderrislik yaptı. Bu müddet içerisinde, Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî, gece gündüz ilimle meşgul olup çeşitli mütalaalarda bulunuyor ve kendisini öğrencilerine üstün kılacak zor ve girift konular tespit ediyor ve onlara hazırlık yapıyordu.

Kırk gün geçti. Bu süre içerisinde Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî, istirahat edip zihnini toparladı. Ayrıca öğrencilerini hem mağlup hem de rezil ve rüsva etmek için, bir yıl boyunca kendisine yetecek, bilgi ve malumat topladı. Mollâ Câmî'nin, Fettâh adında bir kölesi vardı. Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî, Fettâh'a: “Git! O öğrencileri bulup topla ve buraya getir.” dedi. Fettâh: “Onları nerede bulayım?” dedi. Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî: “Onlar, Mîrzâ Rüstem ve Mîrzâ Bahâdır'ın meyhanesinde olabilirler.” dedi. Fettâh, Herât çarşısının dört yoluna/girişine ulaştı. O gün, öğrenciler aralarında anlaşarak Pîr-i Herât hamamına gitmişlerdi. Onların hamamdan çıktıkları anda, Fettâh o hamama ulaştı. Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî'nin sözünü, onlara ilettili. Bu sözü işiten öğrenciler, hemen Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî'nin bulunduğu yere gittiler. Oraya ulaştıklarında, onun yüce eşigini öperek mesut ve bahtiyar oldular. Şevk gözyaşı damlalarıyla, muhabbet ve adalet sayfalarını süslediler. Öğrenciler: “Ey efendimiz! Hemen bugün derse başlayalım.” dediler. Kısaca ifade etmek gerekirse, öğrenciler cüzlerini/ders kitaplarını çıkardılar ve ders işlemeye başladılar. Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî, en iyi bildiği hangi konuya başlarsa başlasın, o konuyla ilgili daha söze başlamasıyla birlikte

öğrenciler, o konuyu değişik vesilelerle reddediyorlardı. Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî, *Hamse-i Mütehayyire* elinde olduğu hâlde, bu duruma hayret etti ve: “Ey azizler!

Mısra:

طبل پنهان چه زخم طشت من از بام افتاد

Benim sırlarım ortaya çıktığı için, davula gizli olarak nasıl vurayım?

Ey çocuklar! Aslında bende hiçbir hastalık yoktu. Ancak ben, sizin kudretiniz, birikiminiz ve donanımınızdan dolayı, size karşı aciz kaldım. Bundan dolayı sizin karşınıza ders vermek için çıkamadım. Onun için bir tedbir aldım. Şimdi biliyorsunuz ki, dördüncü feleğin güneşten ibaret olan akdoğanı, lacivert yuvasından uçarak ta mağrip denizine kadar kanat çırpardı. Size, hiçbir kimse hiçbir ilimde ders vermeye muktedir değildir. Gidin! Gönlünüz her nerede isterse, siz orada ders verebilirsiniz.” dedi. Öğrenciler, Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî’nin kendilerine söylediği bu sözler üzerine, onun huzurundan çıktılar. Hz. Mevlânâ Câmî, aşk ve tasavvuf vadisine girdi. Mevlânâ Şeyh Hüseyin ve Mevlânâ Mu’in-i Tûnî, ilim tahsili ve araştırma-inceleme yapmakla meşgul oldular. Mevlânâ Dâvud, Sultan Mahmûd ibni Sultan Ebû Sa’îd’in sadaretine/vezirliğine dayanak gösterildi. Mevlânâ Şemsüddîn Sâhib-i Keşf, Sultan Ebû Sa’îd Mîrzâ’nın veziri oldu.

Mevlânâ Şeyh Hüseyin’in, göstermiş olduğu yoğun çaba, gayret ve özveri neticesinde, ilimlerin bütün kapısını tamamen açtığı ve büyük bir şöhret kazandığı söylenir. Hatta bilimsel tartışmada, hiçbir kimse onunla aynı seviyede olamamıştır. Hangi müderrisin dersine giderse gitsin, onun ilim ve faziletinin binasını harabeye çevirmiştir. Onun bu hüviyetinden dolayı müderrisler, toplandılar ve: “Biz, şaşılacak derecede zor bir durumla karşı karşıyayız. Mevlânâ Muhammed-i Câcürmî’nin öğrencilerinden Şeyh Hüseyin, bu şehirde hiç kimsenin kendisiyle bilimsel mücadele ve tartışma yapmaya yeltenemeyeceği şekilde, ilimde ilerleme gösterdi ve birikim elde etti. Dolayısıyla bütün âlimlerin haysiyeti lekелendi. Bu durum karşısında yapılacak olan husus, nedir?” dediler. Müderrislerin tamamı: “Onu divanelik ve cünûnlukla/delilikle suçlayıp kınayalım. Ayrıca onun ince manalı düşüncelerini ise, manasız ve faydasız görelim.” dediler. Aralarında müzakere edip müşaverede bulunduktan sonra, bu düşünceyi kabul ettiler. Kendisiyle ilgili oluşturulan bu durum, Mevlânâ Şeyh Hüseyin’e çok ağır geldi. Bir yıl, bu şekilde geçti. Şeyh Hüseyin, sonunda kendi yazmış olduğu kitaplarını bir çuvala koyup bir hamalın sırtına yük olarak verdi. Sultan Ebû Sa’îd Mîrzâ (sal.

1550/1533)'nın divanhanesinin bulunduğu şehir bağı tarafına doğru gitti. Burada, ekâbir/ileri gelenler, e'âli/yüce, seçkin kişiler, efâzıl/bilginler ve mevâli/köleler/halk bir araya gelip toplanmışlardı. Şeyh Hüseyin, kitapları taşıyan hamala: "Adalet isteyen kimselerin, durumlarını arz ettikleri bu yerde, içinde kitapların olduğu çuvalı yere koy." dedi. Şeyh Hüseyin'in, kendilerine doğru geldiğini gören ileri gelen kişilerin yürekleri, kendi bedenlerinde, yarı canlı kuş gibi çırpınmaya başladı. Birbirlerine işaret ettiler. Onların gemisi, hayret girdabına düşüp kaldı. Padişahın nazarı, onun üzerine düştüğü anda, muhafızına: "Ona kim olduğunu ve çuvalda ne bulunduğunu sor." dedi. Bunun üzerine Şeyh Hüseyin, dizlerinin üzerine çöktü ve: "Sen, dünyanın doğusunda, batısında; insafta, adalette, bilgelikte ve zorlukları çözmede benzersiz bir padişahsın. Bugün senin payitahtında/başkentinde bana, Frenk kâfiristanında, Hitâ'da ve putperest olan Hindistan'da bile görülmeyen bir zulüm ve eziyet edilmektedir. Burada oturan şu âlimler, sizin nazarınızda olan bu kitapları bilmeleri, okumaları ve onlardan istifade etmelerinden dolayı itibar, saygı ve hürmet görmeyi hak ettiler. Bu hakir, bu kitapların tamamını, bu müderrislerin tamamına layıkıyla/hakkıyla okutuyorum. Ancak onların ekseriyeti, benim sözlerimi anlamıyorlar. Buna rağmen, onlara saygı gösterilip hürmet edilirken, bana mihnet edilip eza ve cefa verilmektedir." dedi. Bunun üzerine padişah, şeyhülislâm ve mecliste bulunanlara baktı ve: "Ey şeyhülislâm! Ben dinin ve İslâm'ın önemli meselelerini sizin bilginize ve birikimimize emanet ettim. Bu kişi, eğer bu sözleri doğru söylüyorsa, sizin hâlinize vay! Eğer yalan söylüyorsa, onun hâline vay!" dedi. Şeyhülislâm halka hitap ederek: "Siz, ne söylüyorsunuz?" dedi. Halkın tamamı: "Bizim liderimiz ve rehberimiz sizsiniz. Siz ne söylerseniz, biz hemen onu yaparız." dediler. Şeyhülislâm: "Ey şah! Bizden dolayı bir kusur oluştu. O, doğru söylüyor. Onun tedariki her ne ise, onu yerine getireyim." dedi. Bunu, sultana söylediler ve sultanın huzurundan kalktılar. Şeyhülislâm, meclisten çıktığında, Şeyh Hüseyin'i bir köşeye çekti, üzerinde bulunan sakarlat çekmeni⁵ onun omuzuna attı. Kendi sarığını onun başına koydu. Onu kendi atına bindirdi. Halkla birlikte hisarın/kalenin eteğinde bulunan Mirzâ Şâhruh medresesine geldiler. Mevlânâ Şeyh Hüseyin'i, medreseye buyur edip oturttular. Şeyh Hüseyin, o gün bir ders verdi. Bütün halk ve seçkin kişiler, ağızlarına sükût mührünü vurarak/sessiz ve dikkatli bir şekilde Şeyh Hüseyin'i dinlediler. Şeyh Hüseyin: "Biz, padişah meclisinde, boş söz olarak yorumlanmasın diye, sesimizi yükselttik. Söylüyorum ki, bu şerefli/kutlu medrese binası, şüphesiz çamurdan ve kerpiçten yapılmıştır. Ben, size onun gümüş ve altından

⁵Sakarlat kumaşından yapılmış bir çeşit giysi.

olduğunu ispat ederim. Eğer içinizden birileri, لا نَسلم⁶ derse, ben onlara bunu ispat ederim.” dedi. Orada bulunan kişilerde, Şeyh Hüseyin’e karşı söz söyleyecek mecal kalmadı. Daha sonra, bu meclisin hüviyetini, padişaha ulaştırdılar. Padişah, ona hayran olup takdir etti ve onu mülazımı kıldı/yakınında bulundurdu. Hatta hem memlekete hem de İslam’a ait önemli konular ile meselelerin çözümlenmesi, tamamen ona bırakılmış ve onun birikimine havale edilmiştir.

Söylendiğine göre, Şeyh Hüseyin, bunca meşguliyetine rağmen dersini asla ihmal ve tatil etmezdi. Onun vermiş olduğu derslerinde, hüviyeti itibariyle en dikkat çeken ve önde gelen öğrenci, Mevlânâ Re’îs idi. Mevlânâ Re’îs’in, derslere ara vererek uzun bir müddet başka bir yere gittiği nakledilir. Mevlânâ Re’îs’in, derslere katılmadığı günlerde, Şeyh Hüseyin, onun sınıf arkadaşlarına, mütalaada bulunmadan ders anlatıyordu. Şeyh Hüseyin’in kölesi, bir gün Mevlânâ Re’îs’i pazarda gördü. Şeyh Hüseyin, akşam namazında mütalaada bulunurken, köle ona: “Ben, Mevlânâ Re’îs’i pazarda gördüm.” dedi. Mevlânâ Hüseyin, bunu duyar duymaz hemen ayağa kalktı. Onun derste okuttuğu ve önünde bulunan kitapları alıp rafa koydular. Sadece Mevlânâ Re’îs’e okutulan bir kitabı, onun önünde bıraktılar. Mevlânâ Re’îs, Şeyh Hüseyin’i derste can kulağı ile dinlerdi; ancak dersin mütalaa kısmına kalmazdı. Durum öyle bir hâle geldi ki, Şeyh Hüseyin, kendi öğrencilerine söyleyerek hem ona eza ve cefa ettirdi hem de onu dövdürdü. Böylece ona, güzel edep ve ahlâkın nasıl olması gerektiğini gösterdiler. Bunun üzerine, Mevlânâ Hüseyin’in dersini terk eden Mevlânâ Re’îs, meyhanelere gitmeye ve oralarda bulunup gününü geçirmeye başladı. Bir gün Şeyh Hüseyin, ders veriyordu. Önde gelen öğrencilerinden bir grup, Molla’nın huzuruna geç gelmişlerdi. Mevlevî, onlara, derse geç gelmelerinin sebebinin ne olduğunu sordu. Öğrenciler: “Biz sokaktayken birden bire bir gürültü çıktı. Bu gürültünün ne olduğunu anlamak için orada bulunanlara sorduk. Onlar: “Abdurrahmân Çelebi Rum’dan geldi. Mevlevî’nin/Şeyh Hüseyin’in öğrencilerinden bir kısmı Rum’a gittiklerinde, onunla görüşmüşler. O, öğrencilerden Mevlevî’nin sözlerinden birkaç tanesini nakletmelerini istemiş, onlar da nakletmişler. O: “Siz doğru mu söylüyorsunuz? Ondan, size rencide edici bir şey geldi mi? Yoksa siz ona bir sıkıntı mı verdiniz? Nitekim kendisine Molla ve dânişmend/âlim denilen bir kimse, bu çeşit hezeyanları ve saçmalıkları nasıl yapar ve söyler. Bu nasıl bir sözdür/durumdur. Allah aşkına! Bu şekilde söylemeyin.” şeklinde gerçekleşen olayı ve söylenenleri, Mevlevî’ye/Şeyh Hüseyin’e gelip anlattılar. Molla, ondan çok korkarmış, o da

⁶ Biz teslim olmayız.

Molla'dan hesap sorarmış. Hazret-i Molla, bu haberi işitince, kendinden geçti ve kendi kendine: “Korktuğum şey başıma geldi.” dedi. Güvenilir öğrencilerinden bazıları evine geldiklerinde, onlara: “Ey çocuklar! Bugüne kadar namus ve şerefimle yaşadım. Ancak şimdi, benim koruduğum o namus ve şeref perdemin yırtılmasından korkuyorum. Sizin işitip bana söylediğiniz şeyler, benim için bir ganimettir.” dedi. Öğrencilerden biri: “Ey efendimiz! Mevlânâ Re'îs gibi bir öğrenciniz ve mülazımınız varken, bırakın Abdurrahmân Çelebi'yi, Ebû Alî (öl. 428/1037)⁷ ve Eflâtûn (MÖ 427-347) bile sizin umurunuzda olmaz.” dedi.

Mısra:

بد مست را به غمزه ساقی حواله کن

Kötü sarhoşu, sakinin gamzesine havale et.

Mevlevî/Şeyh Hüseyin: “Mevlânâ Re'îs, benden dolayı rencide olduğu için dersime gelmiyor.” dedi. O: “Ey Efendim! O, sizin kulunuzdur. İzin verin, ben, onun kulağından tutup sizin huzurunuzda getireyim. Bu çok kolaydır.” dedi. O, gitti ve Mevlânâ Re'îs'i, meyhanede buldu. Ona: “Efendimiz seni çağırıyor.” dedi. Mevlânâ Re'îs: “Evet, Abdurrahmân Çelebi ortaya çıkmadan/görülmeden Mevlevî/Şeyh Hüseyin bizi hatırına getirmede.” dedi. O: “Sen, boş konuşma, o bizim velinimetimizdir.” dedi. Akabinde, Mevlânâ Re'îs'i alıp Mevlevî'nin/Şeyh Hüseyin'in huzuruna getirdi. Mevlevî/Şeyh Hüseyin, ona: “Ey oğul! Allah hakkı için benim sana karşı olan sert tavrim, sana duyduğum şefkat ve muhabbetin saflığından idi.” Mevlânâ Re'îs, Şeyh Hüseyin'e: “Ey efendim! Siz, hatırınızı hoşnut tutun ve rahat olun. Ben, o çelebi bozuntusunu, sizin yüce himmetinizle cümle âleme rüsva edeceğim.” dedi.

Mısra:

سزای کون کافر کیر ملحد

Kâfirin g...ne, mülhidin s..i layıktır.

Ertesi gün, şehirde, Abdurrahmân Çelebi'nin, Mevlânâ Şeyh Hüseyin'in evine gideceği haberi duyuldu. Hoş tabiatlılar, tetkik ve tahkik edenler ile meraklılar da o mecliste yer aldılar. Şeyh Hüseyin'in dersi başladığında, Abdurrahmân Çelebi, hoş tabiatlı bir grup öğrenciyle birlikte onun dersine geldi. Çelebi'de görülen heybet ve ihtişam sebebiyle, Şeyh Hüseyin'in bedeninde bir titreme oluştu. Tam bir tevazu içinde, onu karşılamak için yerinden kalkıp ona doğru hızla yürüdü. Büyük bir saygı ve hürmet sergileyerek onun huzuruna vardı.

⁷ Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sinâ.

Ona, yolculuğunun nasıl geçtiğini ve yolculuk esnasında hangi zorluklarla karşılaştığını sordu. Tesadüfen, Mevlânâ Ali Kuşçu'nun *Şerh-i Tecrîd* isimli eseri, o esnada orada bulunuyordu. Şeyh Hüseyin, dersi bitirip Çelebi'yi misafir etmek/ağırlamak istedi. Çelebi, Şeyh Hüseyin'e: "Ey efendim! Yıllardır, sizin verdiğiniz derslerinizden istifade etme ve size yakınlaşma arzusunda idim. Elbette bize inayet gösteriniz ve dersinizden edineceğimiz istifadeden bizi mahrum etmeyiniz." dedi. Mevlânâ Re'îs, derse çok geç geldi. Oysa Şeyh Hüseyin, onun yolunu gözlüyordu. Şeyh Hüseyin'in, çeşitli vesilelerle sözü uzatmasının ve bazı bahaneler ileri sürmesinin sebebi de, Mevlânâ Re'îs gelene kadar vakit kazanmaktı. Sonunda dersin mevzusu, varlık konusuna geldi. Bu konuyla ilgili Şeyh Hüseyin'in birçok değerlendirmesi bulunmaktaydı. Şeyh Hüseyin'in bazı değerlendirmeleri, burada ifade edildi. Abdurrahman Çelebi, söze başladı ve: "Ey efendi! Ben, Rum vilayetindeyken, bazı öğrenciler Horasan vilayetinde sizin bahsettiğiniz bir konudan/yaptığınız bir değerlendirmeden bahsettiler. Bunlar, sizin öğrencileriniz ve yakınınızda bulunanlardandı. Bu talebelerin özelliklerinden, birikimlerinden, geçmişlerinin hüviyetinden ve kaybettikleri tabiatlarından dolayı, onlara sorulan sorulara verdikleri cevabın, ilk önce fitratlarındaki kötülükten dolayı size atılan bir suç olduğunu zannetmiştik. Ancak şimdi, bu sözlerin işitilmesiyle, o öğrencilerin beyanının gerçek olduğu anlaşıldı. Bu ne boş sözler, sahtelikler ve şahsi ifadelerdir. Hiçbir kulak, bu tarz hezeyanları işitmemiştir." dedi. Mevlânâ Şeyh Hüseyin, işittiği bu sözlerden sonra, öyle bir hâle geldi ki, sanki kartalın pençesindeki zayıf bir güvercin gibi zebun olmuştu/âciz kalmıştı. Bu arada/ansızın Mevlânâ Re'îs geldi. Abdurrahman Çelebi'nin gelmesiyle, Şeyh Hüseyin'in hâli nasıl olduysa, Mevlânâ Re'îs'in gelmesiyle de Abdurrahman Çelebi'nin hâli aynı şekilde oldu. Mevlânâ Re'îs, Şeyh Hüseyin'e: "Eğer bu hakiri, mahdumların dersinden/sohbetinden haberdar ederseniz, biz de bundan mahrum kalmayız." dedi. Şeyh Hüseyin, dersini anlattı. Mevlânâ Re'îs: "Eğer Mevlânâ Ali Kuşçu, sizin derste anlattığınız bu konuları dinleseydi, şüphesiz kalemini kendi yanlış söylediklerinin üzerine çekerti." dedi. Bunun üzerine Abdurrahman Çelebi ve Mevlânâ Re'îs, birbirlerine girip sataştılar ve birbirlerini ayıpladılar. Sonunda Çelebi, öyle bir aciz ve biçare kaldı ki, mecliste bulunanların tamamı onun bu durumuna acıdı ve ona şefkat gösterdi. Mevlânâ Re'îs: "Ey Çelebi! Sen neyine güveniyorsun ki, birini utandırmak için yola çıkmışsın. Biz, seni ilim öğrenmek isteyen öğrenci sanıyorduk. Oysa sen, kendini âciz kıldın ve garip bir kişi yaptın." dedi. Sonunda Çelebi, meclisten öyle bir çıktı ki, onu izah etmek imkânsızdır. Bu hikâyeye nihayete erişince, o yüce mertebeli: "Abdulvâsi'-i Cebeli'nin hikâyesi, bir seferinde Şâhruhiye yaylasında şöyle gerçekleşmişti; ancak bir engel ortaya

çıktı ve sona ulaşamadı. Eğer o hikâyeyi başından sonuna kadar anlatırsanız, bizi ondan uzak tutmamış olursunuz.” dedi.

Gazneli Mahmûd ve Hasan-ı Meymendî Arasında Geçen Hikâye - Abdolvâsi'-i Cebelî'nin Hikâyesi -

Sultan Mahmûd-ı Gaznevî ve Hasan-ı Meymendî arasında uzun süredir devam eden bir mücadele ve münazara vardı. Sultan Mahmûd: “Kabilyet ve istidat insanda zatî ve fitrîdir. Mürebbinin gayret ve çabasıyla oluşmaz.” dedi. Hasan-ı Meymendî ise: “İnsan her ne kadar kabilyetsiz ve salahiyetsiz olsa da, mürebbinin terbiyesi ve ihtimamıyla eşsiz ve benzersiz bir hüviyete sahip olabilir.” dedi.

Bir gün münazara eden bu iki kişi, ava çıktı. Her ikisi de, askerlerden uzaklaştılar. Yolları bir dağın yamacına düştü. Sultan Mahmûd, bir kişinin, dağın tepesinde bulunan büyük bir ceviz ağacının dalının ucuna oturduğunu ve dalı kökünden kestiğini gördü. Sultan Mahmûd, Hasan-ı Meymendî'ye: “Kibir ve gururu bırakıp şu ağacın tepesine bak ve şu adamı izle. İnsaf et, eğitim şu kişiye nasıl etki etsin.” dedi. Hasan-ı Meymendî: “Bu durumuna rağmen eğer bu kişi eğitilirse, şüphesiz dünyanın en nadir kişilerinden biri olur.” dedi. Sultan Mahmûd, hiddetlenerek: “Sen bu kişiyi eğit, ben de senin ne yapabildiğini göreyim.” dedi ve gitti. Hasan-ı Meymendî, ceviz ağacına yaklaştı ve o kişiye, ağaç dalından hemen in diye bağırdı. Hasan-ı Meymendî'nin bu sözünü duyan o kişi, hemen ağacın dalından indi. Hasan-ı Meymendî, o kişiye adın ne diye sordu. O: “Bana Abdolvâsi'-i Cebelî derler. Ben, dağlarda yaşarım. Buralarda kestiğim odunları sırtımda şehre taşır ve onları orada satarım. Bu şekilde de geçimimi sağlarım.” dedi. Bu arada, Hasan-ı Meymendî'nin askerleri geldi. Hasan-ı Meymendî, onlara: “Onu bir ata bindirip benim evime götürün.” dedi. Askerler, onu Hasan-ı Meymendî'nin evine götürüp orada bulunan şair ve âlimlere teslim ettiler. Hasan-ı Meymendî: “Sultanla benim aramda şöyle bir olay geçti ve onunla iddialaştık. Eğer bu iddiayı, sizin yardımınızla ben kazanırsam, sizlere öyle inayet gösterip ihsanda bulunurum ki, bu dünyada mal ve mülk yönünden zengin olursunuz. Siz, bu şahsın yanında asla ve kat'â düz konuşmamalısınız. Hatta kendi aranızdaki konuşmalarınız bile manzum olmalıdır.” dedi. Bir müddet, yaşamlarını bu şekilde sürdürdüler. Bir gün gezmek için ovaya çıktılar. Ovada, bir pamuk tarlasının yanına vardılar. Pamuk tarlasının yanında bir deve duruyordu. Abdolvâsi'-i Cebelî:

“Beyit:

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt: 2 Sayı: 1 Şubat 2019 ss. 125-156

اشترا گج گردنا دانم چه خواهی کردنا
گردن نمودی کج مگر پنبه بخوایی کندنا

Ey boynu eğri deve! Senin ne yapmak istediğini bilirim. Sen, boynunu eğerek pamukları koparmak istiyorsun.” dedi.

Orada bulunan şairlerin tamamı, Abdolvâsi’-i Cebelî’nin söylediği bu beyti işitince, çok sevindiler. Hemen Hasan-ı Meymendî’nin yanına gelerek, olayı detaylı bir şekilde ona anlattılar. Hasan-ı Meymendî, o şairlere çokça ikram ve ihsanda bulundu. Ayrıca onlardan bu beytin, hamamda sultanın oturacağı yerin tam karşısına celî bir hatla yazılmasını istedi.

Sultan hamama girince, kendisi için belirlenen o yerde oturdu ve berberden saçını tıraş etmesini istedi. Berber, tam da sultanın çenesinin altındaki kılları tıraş ederken, Gazneli Mahmûd’un gözü o beyte takıldı ve beyti: “Ey boynu eğri deve! Senin ne yapmak istediğini bilirim.” şeklinde okuyunca, bunu duyan berberin eli titredi ve ustura elinden düştü. Sultan, alın bunu dedi. Bunun üzerine berberi, oradan alıp götürdüler ve bağladılar. Sultan, berbere: “Ne varsa doğru söyle, neden elin titredi ve ustura elinden düştü.” deyince, berber: “Durum şundan ibarettir ki, sultanın emirleri ile kardeşi birleşerek beni yoldan çıkardılar ve dediler ki, “Eğer sultanın başını alırsan, sana öyle bakarız ki, başını Zühre gezegeninden daha yükseltiriz.” Ben, buna niyetlenince, sultan: “Senin ne yapmak istediğini bilirim.” deyince, sultanın durumu anladığımı sandım.” dedi. Sultan, Allah’a şükürler olsun, dedi ve: “Bu beyit kimin ki, benim canımın kurtarıcısı oldu?” diye sordu. Hasan-ı Meymendî, diz çöktü ve: “Ey şah! Bu beyit, o ceviz ağacının dalının ucunda oturup kökünü kesmek isteyen adamındır.” dedi. Bunu işiten Sultan Mahmûd, Abdolvâsi’-i Cebelî’yi kendi himayesi altına aldı. Cebelî’nin durumu öyle bir hâle geldi ki, artık sultanın vafında kaside yazar oldu. Bu kasideden, Hazret-i Mevlvî-i Câmî *Bahâristân*’da şu şekilde söz etmiştir: “Bu kaside yazıldığından beri kimse ona cevap yazamamıştır.” O kaside, şu şekildedir:

که دارد چون تو دلدارى نگار چابک و دلیر
بنفشه زلف و نرگس چشم و لاله روى و نسرين بر

نباشد چون جبین و زلف و رخسار لبت هرگز
مه روشن شب تیره گل سوری می احمر

ز درد و حسرت و اندیشه و تیمار تو هستم
به دل گرم و به دم سرد و به لب خشک و به دیده تر

ندارم از غم و رنج و جفا و جور تو خالی
لب از باد و سر از خاک و رخ از آب و دل از آذر

به مانند دل و عیش و سرشک و جسم من داری
دهان تنگ و سخن تلخ و لبان لعل و میان لاغر

به حسن و رنگ و بوی و طعم در عالم ترا دیدم
قد از سرو و بر از عاج و خط از مشک و لب از شکر

سزد گر من ترا خوانم به طوع و طبع و جان و دل
کنم خدمت برم فرمان نهم گردن شویم چاکر

شهنشاهی سرافرازی خداوندی جهاننداری
معز دین معین حق مغیث خلق شه سنجر

جهاننداری که بی یار و قرین و جیش شه آمد
به علم و حلم و عزم و جزم و بزم و رزم و فخر و فر

خداوندی که وقت جود و حرب و مهر و کین دارد
کف حاتم تن رستم دم عیسی دل حیدر

شهی کاوه ست گاه جنگ و سنگ و سیرت و همت
زمان خشم و زمین حلم و ملک قدر و فلک مجمر

به تدبیر و دها و عدل و توفیق است همواره
مخالف سوز و دولت ساز و ملک آرای و دین پرور

درخت عز و تمکین و جلال و قدر او دارد
سعادت بیخ و رفعت شاخ و قوت برگ و حشمت بر

بود پیوسته عمر و رای و بخت و دولت او را
ملک داعی فلک راعی جهان بنده قضا یاور

بیندازند پیش رمح و گرز و تیغ و تیر او
هژبران جنگ و پیلان یشگ و ماران زهر و مرغان پر

ز بخت و دولت و تأیید و یمن او همی خیزد
ز خارا زر زکان گوهر زیم عنبر ز نی شکر

بماند در ثنا و شکر و مدح و آفرین او
 زبان عاجز خرد حیران سخن قاصر قلم مضطر
 ایا در ساعد و انگشت و گوش و گردن ملکت
 ظفر یاره امل خاتم هنر حلقه شرف زیور
 ترا زبید گه جنگ و مصاف و کسر در هیجا
 فرس گردون کمر جوزا سپر کیوان علم محور
 به چین و ترک و هند و روم پیشت بر زمین مالند
 جبین فغفور و رخ و چپپال و لب خاقان و سر قیصر
 شود خصم ترا در دیده و کام و دهان و لب
 بصر ناوک زبان ناچخ سخن ژوبین نفس خنجر
 بریزد زهره و دندان و شاخ و پنجه در رزمت
 ز ببر و یوز و فیل مست و کرگ تند و شیر نر
 ترا شد چون سلیمان را وحوش و طیور و جن و انس
 قضا سغبه قدر سخره جهان بنده زمان چاکر
 به هنگام نبرد و دانش و یارا و آرایش
 زحل کین و عطارد فهم و زهره طبع و مه پیکر

Senin gibi menekşe saçlı sevgiliye, nergis gözlü güzele, lale yüzlü çevik/hızlı maşuka ve nesrin/yaban gülü tenli dilbere kim sahiptir.
 Senin alnın gibi parlak ay, saçın gibi karanlık gece, yanağın gibi kırmızı lale ve dudagın gibi kırmızı şarap asla olmaz.
 Senin derdinden gönlüm yanık, hasretinden nefesim soğuk/donuk, kaygından dudaklarım kuru ve düşüncenden dolayı gözlerim de yaşlıdır.
 Senin gamından dudagım rüzgârdan, sıkıntından başım topraktan, eza ve cefandan yüzüm sudan ve cevrinden dolayı gönlüm de ateşten boş/azat değildir.
 Benim gönlüm gibi dar/küçük ağızlı, eğlencem gibi acı sözlü, gözyaşım gibi lal dudaklı ve cismim/bedenim gibi ince belli güzele sahıpsin.
 Dünyada, güzellikte boyu/endamı serviden, renkte göğsü fildişinden, kokuda ayva tüyleri/sakalları miskten, tatta dudakları şekerden olan sadece seni gördüm.
 Eğer ben, sana arzu ve isteğimle itaat ederek hizmet eder, rağbet edip emrine uyar, candan boyun eğer ve gönülden köle olursam, bu tavrım senin için

layıktır.

Şehinşahlıkta dini yücelten, şerefte/kıvançta Hakk'ın yardımcısı olan, padişahlıkta halkın yardımına koşan, hükümdarlıkta Sultan Sencer.

O, ilim ve hilimde/yumuşaklıkta yarsız/yoldaşsız, azim ve kararlılıkta benzersiz, meclis ve savaşta askersiz, övünç ve kuvvette ise büyük/yüce bir hükümdardır.

O, cömertlik zamanında Hâtem-i Tâi elli, harp anında Rüstem tenli/bedenli, sevgi göstermede İsa peygamber nefesli ve kinde ise Haydar/Hz. Ali yürekli bir sultandır.

O, savaş zamanı hışım zamanlı, vakar anı yumuşak zeminli, davranış zamanı melek hüviyetli ve himmet anı felek micmerli bir hükümdardır.

Sürekli, aldığı önlemlerle muhalifleri/düşmanları yok eden, gösterdiği dâhilikle devlet kuran, sergilediği adaletle ülkeyi düzene girdiren ve Allah'ın yardımıyla dini koruyandır.

Onun/Sultan Sencer'in yücelik ağacı saadet köklü, temkin/sebat ağacı yüce dallı, azamet/ululuk ağacı güçlü/yüce yapraklı ve kudret ağacı haşmet/utanma meyvelidir.

Onun ömrüne meleğin duacı, görüşüne feleğin uygulayıcı, bahtına dünyanın kul ve devletine kaderin yaver olması uygundur.

Onun mızrağı önünde/karşısında aslanlar pençesini, gürzü önünde/karşısında filler dişini, kılıcı önünde/karşısında yılanlar zehrini ve kuşlar kanadını/tüyünü atarlar.

Daima onun bahtından dolayı mermerden altın, devletinden dolayı madenden cevher, teyidinden dolayı denizden amber ve bereketinden dolayı kamıştan şeker çıkar.

Seni senada/övmeye dil aciz, şükretmede akıl hayran, methetmede söz yetersiz ve senin yaratıcılığın karşısında kalem çaresiz kalır.

Ey memleketinin bileğinde zafer bilezik, parmağında emel yüzük, kulağında halka hüner ve gerdanında/boynunda şeref süs olan (sultan).

Savaş zamanında feleğin at, savaş meydanında ikizler burcunun kemer, düşmanı kırmada/düşmanla savaşmada Zuhal'ın siper ve savaşta mihverin/eksenin alem/sancak olması senin için süstür.

Senin önünde/huzurunda Çin fağfuru alnını, Türk hakanı dudağını, Hindçipali/Lahor hükümdarı yanağını/yüzünü ve Rum kayseri başını yere koyar/sürer.

Senin hasmın için gözdeki bakışın ok, damaktaki dilin nacak/balta, ağızdaki sözün mızrak ve dudaktaki nefesin hançer olur.

Senin savaşında kaplan ve parsın ödü kopar, sarhoş filin dişleri dökülür, çevik kurdun boynuzu (?) kırılır ve erkek aslanın pençesi düşer.

Süleyman peygamberin vahşi hayvanları gibi kaza sana itaatli, kuşları gibi kader zebun (?), cinleri gibi cihan sana bende/kul ve insanları gibi zaman sana köle oldu.

Savaş zamanında Zuhâl kinli, bilgi zamanında Utarid anlayışlı, kudret/cesaret zamanında Zühre fitratlı ve süslenme/tören zamanında ise ay yüzlü.

2.

Bu bölüm; “Der-Zikr-i Mufred-i Kalender/Müfred-i Kalender’in Zikri Hakkında” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, “ceng-i çüb/değnek savaşı” ismindeki bir oyunun, en iyi temsilcilerinden olup Bağdat’tan Horasan’a gelen Müfred-i Kalender ile Horasan’ın önemli oyuncularından Piser-i Alem-dâr, Haydar-ı Tiregî ve Emîr Halîl arasında gerçekleşen mücadelelerin anlatıldığı hikâyelerden oluşmaktadır. Hikâyeler, Şâhruhiye’nin Ata Eriki mevkiinde otağını kuran Sultan Muhammed’in isteği üzerine, Vâsîfi tarafından kaleme alınmıştır. Hikâyelerden anlaşıldığına göre, bu oyun/müşabaka, iki kişiyle oynanmaktadır. Ellere belli sayıda değnek alan iki kişi, belli bir mesafede karşı karşıya durmaktadır. Daha sonra, değneklerden birini eline alıp rakibinin vücuduna fırlatmaktadır. Rakibin baştan ayağa bütün vücudu hedef alınabilmektedir. Değneğin fırlatıldığı rakip, kendisine fırlatılan bu değnekten kendini korumalıdır. Bu korumayı, bazen kendisine doğru fırlatılan değneği, yaptığı bazı hareketlerle savuşturarak bazen de elindeki değneği bir kalkan gibi kullanarak yapabilmektedir. Daha sonra, savunmayı yapan kişi, aynı şekilde kendi elindeki değneği rakibine fırlatmaktadır. Oyun bu şekilde devam etmektedir. Bu oyunda, oluşan önemli yaralanmalar ve kemik kırılmaları dikkat çekmektedir. Hikâyelerde, bu oyunların bazen sultanın isteği üzerine onun huzurunda ve kalabalık bir seyircinin önünde oynandığı görülmektedir. Ayrıca anlatılan hikâyelerde, oyunlar esnasında alınan ölümcül yaralanma ve oluşan kemik kırılmalarının nasıl tedavi edildiği noktasında önemli bilgiler yer almaktadır. Müfred-i Kalender’in hikâyelerinin tercümesi şu şekildedir (bak. Vâsîfi 1349: I/481-488):

Müfred-i Kalender’in Zikri Hakkında

Bir gün, Şâhruhiye’nin Ata Eriki mevziindeki yaylada, kutlu şahın otağının sancağı, lacivert renkli feleğin ayyuku/en parlak yıldızı ile birlikte yapıldı. Saygın devletinin çadırlarının ipleri, sanki muhteşem gök kubbenin en yüksek yerini daima aydınlatmıştı. En büyük sultan hazretleri; ümmeti koruyup gözetken; Allah’ın yüce kelimasının hizmetkârı; teb’asına/halka merhamet

hususunda en yüksek derecelere ulaşan ve idaresi altındakilerin durumlarıyla yakından alakadar olan Muzafferüddin Sultan Muhammed, devlethanesinin içindeki şahlık tahtına oturmuştu. Hizmet makamında biri diğerine bağlı olan fazilet erbabı, bu âcize (Vâsıfî'ye) hitap ederek: “Horasan'ın yiğitlerini “ceng-i çüb”de/değnek savaşında (müسابakasında) mağlup ederek perişan eden ve onların ömür gemisini hayret girdabına atan Müfred-i Kalender hikâyelerinden biraz anlatsanız.” diye buyurdular.

Bu istek bana ulaştınca, Müfred-i Kalender'in hikâyesini anlatmaya başladım:

Müfred-i Kalender

Horasan müfredlerinin/vakar sahibi cesur kişilerinin hizmetkârı olan Derviş Ahmed-i Selle-keş/Hamal Derviş Ahmed, Hicaz seferinden/yolculuğundan geldi. Onunla birlikte, Bağdat'tan Müfred isimli bir kalender/pehlivan da geldi. Horasan'ın müfredleri/mert kişileri ve pehlivanları: “Biz, asla hoş endam ve güzellikte Müfred gibi başka bir kimse görmedik.” dediler. Miğfer şeklinde başında keçeden kalpağı/börkü, üzerinde tüylü keçesi ve şeriat tartısına göre üç man/batman ağırlığında gümüş kaplı bir sopası vardı. Horasan caddesinin başına gelince: “Herât'ın beş büyük kapısı ve dokuz bölüğünün/nahiyesinin pehlivanlarını, iri cüsseli insanlarını ve yiğitlerini çağırın. Şu sopayla/değnekle, eğer Rüstem-i Destân, Sâm-ı Nerîmân ve İsfendiyâr-ı Rüyîn-ten de olsa onunla vuruşurum/dövüşürüm.” diye bağrdı.

Bu haber, Sultan Hüseyin Mirzâ'ya ulaştınca, onu çağırttı ve ona: “Senin adın ne?” diye sordu. O, diz çöktü ve: “Ey şah! Ey şehriyar! Felek müfredinin/yiğidinin elinde, Kehkeşan gibi/şeklinde yetimane/merdane sopası varken, feleklerin dokuz bölüğünün/nahiyesinin pehlivanlarını, kendi huzurunda alçak olarak saymış; Sidre (ağacı) gibi olan büyük/yüce mertebeli eşiginizin kapıcısının sopası, sultanlar ve hakanların üzerinde kırılmış; meskûn meşhur pehlivanların dörtte biri, sizin hizmetinizde bulunmuştur.” dedi.

خادم درگاه تو چوپ سیاست به قهر
از کف خاقان کشید بر سر قیصر شکست

Kahırla (uygulanan) siyaset, senin dergâhının hizmetçisidir. Hakan (o değneği) elinden çekip Kayser'in başında kırdı.

Onun belagat ve fesahatına hayran olan Hüseyin Baykara (öl. 911/1506), onu huzuruna çağırdı. Elini, onun kalpağı/börkü üzerine koyup: “Sen, merdane ol

ki, bizim de himmetimiz senden yana olsun.” dedi. Müfred, padişaha oldukça makbul ve mükemmel görüldü. Bunun üzerine Horasan yetimleri/pehlivanları arasında, şaşılacak derecede fitne/karışıklık ve kargaşalık meydana geldi.

Müfred-i Kalender ile Piser-i Alem-dâr/Alemdar'ın Oğlu Arasındaki Mücadele

Horasan'da, Piser-i Alemdâr namında bir yetim/yiğit vardı. Oldukça yiğit ve önde gelen bir pehlivan olup maharetle bütün yetimler/yiğitler, kendisine teslim olmuştu. Onu, Müfred ile cenk ettirmek/dövüştürmek için kızıştırdılar. Bu arzularını, sultana giderek arz ettiler. Bu mücadelenin/müşabakanın Bâg-ı Zegân'da bulunan havuzun kenarında yapılmasına karar verildi. Burada, Muhammed Mü'min Mîrzâ (öl. 905/1498)'nın çardağı vardı. Cenk/müşabaka günü, Mîrzâ kendi çardağının revakında/kemerinin altında, peri yüzlü ve güzel görünüşlü gençler/yiğitler ile birlikte oturmuştu. Mîrzâ'nın, her biri on dört günlük ay gibi olan on dört oğlu ise, kendi çardaklarında karar kılıp oturmuşlardı. Müfred ve Piser-i Alem-dâr, kükreyen iki aslan ya da kabarıp bağırarak iki fil gibi cenk/müşabaka meydanının ortasında, birbirleriyle mücadeleye başladılar. Piser-i Alem-dâr, kendi değneğini kaldırıp Müfred'in başına doğru attı. Müfred, değneğin düşeceği yerden kendini geri çekti. Bunun üzerine Piser-i Alem-dâr'ın değneğinin ucu, elinden yere düşerek saplandı. Piser-i Alem-dâr, yere saplanan değneğini alıp kaldırmak istedi, ancak Müfred buna imkân vermedi. Hatta kendi değneğini başının etrafında çevirip fırlattı ve Piser-i Alem-dâr'ın kulak memesine kadar ulaştırdı. Bunun üzerine o, alem/sancak mesabesinde yuvarlandı. Bu durumdan dolayı, orada bulunan insanlar, bağırarak çağırmaya başladılar. Mîrzâ'nın emri üzerine hizmetçiler, altın getirdiler. Getirilen bu altınları, Müfred'in başına saçtılar. Müfred'in beceriklilik/ustalık bayrağı ve pehlivanlık sancağı, feleğin en uç noktası ile ay ve güneşin menzillerinin zirvesine ulaştı.

Müfred-i Kalender ile Haydar-ı Tîregî Arasındaki Mücadele

Fîrûz-âbâd dervâzesinde/kapısında bir yetim/yiğit vardı. Ona, Haydar-ı Tîregî derlerdi. Bahadırlar, cenk/müşabaka zamanında, onun zırh delen okunun ucundan korkarlardı. Yetimler/yiğitler ve müfredler/pehlivanlar, onun hançer ve bıçağının yarasından titrerlerdi. Hatta o, gece yürüyüşüne çıkarsa, ay bile yaptığı gece yürüyüşünü terk edip bir köşeye çekilirdi. Eline hançer aldığı anda ise, beşinci felekte bulunan Behrâm'ın elindeki kılıç, titremeye başlardı.

Yetimler/yiğitler, onu Müfred ile cenk etmesi/müşabaka yapması için tahrik edip hırslandırdılar. O: “Benim adıma ve namusuma da halel geldiği için, ben Müfred-i Kalender ile cenk etmeliyim/müşabaka yapmalıyım.” dedi.

Beyit:

کبوتر با کبوتر باز با باز
کند همجنس با همجنس پرواز

Güvercin güvercinle, doğan doğanla; nitekim hemcins hemcinsiyle uçar.

Haydar-ı Tîregî'ye: “Horasan pehlivanlarının namı ve namusu henüz yok edilmişken, sen bütün güç ve kuvvetinle elinden geleni göster.” dediler. Kısacası, Haydar-ı Tîregî'yi, Müfred ile cenk etmesi/müşabaka yapması için tahrik edip hırslandırdılar. Hüseyin Baykara, Haydar ile Müfred'in cengine/müşabakasına, bütün meşhur yetimlerin/yiğitlerin toplanıp katılmasını emretti. Cenk/müşabaka anında, Müfred:

Mısra:

پیشدستی کن که نبود دست پیشی را بدل

Sen önce davran ki, önce davranana karşılık/denk olmaz.

hükmüne ve sözüne binaen önce davranmıştır. Nitekim Müfred, bir değneği, Haydar-ı Tîregî'nin bir şey yapamayacağı, hatta bir değneği eline alıp atamayacağı bir şekilde, onun omuzuna doğru fırlattı. Müfred, diğer dört değneği de Haydar-ı Tîregî'nin beline ve omzuna atıp vurdu; ancak Haydar, bu değneklerin etkisine, sanki çelik bir mil ya da şimşâd ağacının yere çakıldığı gibi ayakta dimdik durarak karşılık verdi. Müfred, altıncı değneği Haydar'ın başına atmayı arzu etti. Hüseyin Baykara/Mîrzâ, bu tavır karşısında: “Eğer Müfred, bu değnekle Haydar'ı vurursa, onda ne nam ne de nişan kalır, diye düşündü.” Mîrzâ, bu düşüncesinden dolayı Müfred'e: “Hey Müfred! Bu değneği Haydar'a atma.” dedi. Müfred, tam değneği kaldırıp ona fırlatacakken, Mîrzâ'nın bu sözünü işitti. Bunun üzerine, o değneği, bir yay çizerek bir çınar ağacına doğru fırlattı. Fırlattığı değneğin yarısı, sanki bir anahtar gibi çınar ağacının kabuğuna saplandı. Mîrzâ, Müfred'i yanına çağırdı ve ona: “Haydar-ı Tîregî hakkında ne söylersin?” diye sordu. Müfred, Mîrzâ'ya: “Ey şah! İnsaf etmek gerekirse, eğer atmış olduğum şu beş değnekten biri bana değseydi, ben, mahşer gününün sabahına kadar hiç durmadan yuvarlanırdım. Bundan dolayı Haydar, bir cihan pehlivanıdır.” dedi. Müfred'in bu sözü, Mîrzâ'ya gayet hoş ve güzel geldi. Müfred'e, düğmeleri altınla süslenmiş bir elbise ve beş bin tenge ihсан etti. Müfred'e ettiği ihسانın aynısını, Haydar-ı Tîregî'ye de gösterdi.

Müfred-i Kalender ile Emîr Halîl Arasındaki Mücadele

Herât'ın Kûfân vilayetinde, Emîr Halîl namında bir Mîrzâ-zâde vardı. O, Herât'ın beş dervazesinin/kapısının ve dokuz bölüğünün/nahiyesinin önde geleni idi. Onun pehlivanlarının tamamı, yetimlikte/yiğitlikte ona teslim olmuşlardı. Onu, Müfred ile değnek cengi etmesi/müşabakası yapması için çağırdılar. Emîr Halîl, Müfred'in bulunmadığı anda, Hüseyin Baykara'nın huzuruna geldi. Emîr Halîl: "Bana onu çağırın ki, ben sizin Müfred'inizle cenk edeyim/müşabaka yapayım." dedi. Mîrzâ, Emîr Halîl'in bu sözü üzerine güldü ve: "Bizde Müfred yok, Müfred var. Eğer onunla cenk edeceksen/müşabaka yapacaksan, sen bilirsin." dedi. Ansızın Müfred göründü/geldi. Mîrzâ, Müfred'e; "Cenab-ı Seyyid-zâde Mîr Halîl, sizi cenge/müşabakaya çağırıyor, sen ne diyorsun?" dedi. Müfred:

Mısra:

با آل علی هر که در افتاد بر افتاد

Ali'nin nesliyle, kim cenk ederse/dövüşürse, o yok olup gider.

"O eşiğin köpekleri/yiğitleri (?) ile cenk etmek/müşabaka yapmak, benim ne haddime." dedi. Mîr Halîl: "Ey Kalender! Boş söz söyleme ve bahane arama. Eğer sen istersen, ben seninle cenk ederim/müşabaka yaparım." dedi. Müfred: "Ey Seyyid! Eğer siz istersiniz, benim başıma ve gözüme o değneği hiç çıkmayacakmış gibi saplayın ve böylece hışmınızı alın. Ben yine de sizinle müşabaka yapmam." dedi. Bunlar söylendikten sonra, Hüseyin Baykara'nın/Mîrzâ'nın meclisinden her ikisi de çıktı. Müfred'in dışarı çıkmasıyla, Emîr Halîl ve onun yetimleri/yiğitleri, Müfred'e hücum ederek onu ortalarına aldılar. Bu saldırı neticesinde, onun vücudunda on sekiz bıçak ve hançer yarası oluşturdular. Bu durum, Mîrzâ'ya ulaştınca, Mîrzâ: "Emîr Halîl'i gördüğünüz yerde, hiç kimseye sormadan okla öldürün." emrini verdi. Emîr Halîl'in bazı taraftarları, onu gizledi. Müfred'i huzuruna getirten Mîrzâ, cerrahların tamamını da huzurunda topladı. Mîrzâ, cerrahlara: "Eğer Müfred için gerekli olan ilacı bulup onu tedavi ederseniz, sizin arzu ve isteğinizi gerçekleştirmek için hazineden size ihsanda bulunacağım." dedi. Cerrahlar, kendi aralarında, Müfred'in yaraları üzerine çeşitli değerlendirmelerde bulundular. Mîrzâ'ya: "Bu yaraların ilacı var; ancak onun bağırsakları tamamen parçalandığı için ilacının verilmesi mümkün değildir." dediler. Çünkü o parçalanmış bağırsaklar, iğneyle dikilmeden ilaç verilmesi, mümkün değildi. Mîrzâ: "Cerrah Üstad Şeyh Hüseyin nerede?" diye sordu. Mîrzâ'ya: "Ey Şah! O hastadır." dediler. Mîrzâ'nın emriyle, Şeyh Hüseyin'i alıp bir tahtirevanın üzerinde getirdiler. Sultan Hüseyin Mîrzâ, Şeyh Hüseyin'e: "Ey

Üstat! Eğer şu kişiyi iyileştirirsen, ne kadar arzu ve isteğiniz varsa hepsini yerine getireyim.” dedi. Şeyh Hüseyin: “Mürçe-i Süleyman da denilen mürçe-i suvârekte/at karıncasından birkaç tane toplayın.” dedi. At karıncalarından birkaç tane toplayıp getirdiler. Şeyh Hüseyin, parçalanmış/kesilmiş bağırsakların kenarlarını birbirleriyle birleştirdi ve bir at karıncasının ağzını birleştirdiği kesige tutturdu. O at karıncası, kendi dişini bağırsaktaki kesige batırduğunda, onun başını bir makasla keserek bedeninden ayırdı. Bunun gibi o karıncanın yanında bulunan diğer karıncanın da başını bedeninden ayırdı. Aynı şekilde bağırsakta oluşan kesikleri dikti. Bu şekilde karnındaki/midesindeki kesigi de dikti. Akabinde Şeyh Hüseyin, Müfred'i gözetiminde bulundurdu. İyileşme emareleri gösteren Müfred, kırk gün içinde iyileşti ve sıhhatine kavuştu. Hasta yatağından kalkan Müfred, sıhhat meydanına ayak bastı. Müfred, ⁸أحسن الى من أساء hükmünce, Sultan Hüseyin Mirzâ'dan Emîr Halîl için şefaât kılmasını ve günahını bağışlamasını istedi. Bunun üzerine Sultan Hüseyin Mirzâ, Emîr Halîl'in suçundan dolayı affedildiğini gösteren fermanını yazdı ve: “Emîr Halîl, padişahın mağfireti ve sonsuz inayetiyle artık korku dairesinden çıktı/affedildi. Korkmadan padişahın yüce eşiğine/huzuruna gelsin.” şeklinde olan padişahın emrini duyurdular. Bu haber, Emîr Halîl'e ulaştınca, o padişahın yüce huzuruna geldi. Sultan Hüseyin Mirzâ, Emîr Halîl'e: “Sizi, Müfred ile barıştırsam nasıl olur?” dedi. Emîr Halîl, Sultan Hüseyin Mirzâ'ya: “Ey Şah! Eğer benimle Müfred arasında cenk/müşabaka olmasaydı, zaten bizim barışmamızın kararı ve değerlendirilmesi de olmayacaktı.” dedi. Müfred'e: “Sen ne diyorsun?” diye sordular. Müfred:

Beyit:

تحميل گرچه محمود است و نفع بی کران دارد
نه چندانى تحمل کن که مردی را زیان دارد

Gerçi tahammül/sabır övülmüştür ve sınırsız faydaları vardır. Ancak tahammül/sabır arttıkça insana zarar verir.

Elimizden geldiği kadar edebe riayet etme ve ona hürmet gösterme düşüncesinde olduk. Şimdi bunda hiçbir mani olmadığını gördük.” dedi.

Mısra:

بالا تر از سیاہی رنگ دگر نباشد

Siyahlıktan daha üstün ve güçlü başka bir renk yoktur.

⁸ Kötülük yapana iyilik yap.

Kısacası, Emîr Halîl ile Müfred'in cenk etmesi/müşabaka yapması kararlaştırıldı. Cenk/müşabaka yeri olarak da Bâg-ı Şimâl tayin edildi. Söylendiğine göre; Emîr Halîl, cengin/müşabakanın başlamasıyla birlikte kendinden geçmiş bir durumdayken yaklaşık on değneği Müfred'in başına doğru fırlattı. Müfred, kendisine fırlatılan değneklerin tamamını savuşturduktan sonra, kendi değneğini, Emîr Halîl'in başına doğru fırlattı. Emîr Halîl, kendini, kendisine fırlatılan değneğin darbesinden, kendi değneğini ona kalkan yaparak korudu. Müfred, değneğin yönünü saptırarak Emîr Halîl'in ayağının incik kısmına isabet etmesini sağladı. Bunun üzerine onun ayak incik kemikleri, derinin içinde paramparça oldu. Emîr Halîl, dizi üzerine çöktü. Akabinde boyunu doğrulttu ve asılmış bir şekilde olan kendi kırık ayağını hareket ettirdi. Onun kırılmış olan kemikleri, derinin içinde topuk kemiği gibi senâçi (سناچی) (?) içinde görüldü. Oluşan bu manzaraya, orada bulunan insanların tamamı üzüldü. Sultan Hüseyin Mirzâ'nın emri üzerine, Üstat Zeynülâbidîn Şikeste-bend'i getirdiler. O, öyle bir kişiydi ki, bir defasında sultanın haremünde yer alan bir kadının oturak kemiği yerinden çıkmıştı. Sultan, Zeynülâbidîn Şikeste-bend'e: "O kadının çıkmış oturak kemiğinin yerine yerleştirilmesi gerekir. Ancak kimse buna el atamadı." dedi. Zeynülâbidîn Şikeste-bend, bu durumu çok düşündükten sonra: "Bir öküzü üç gün tirit⁹ yedin; ancak su içirmeyin." dedi. Üç gün sonra, öküzün sırtına bir yastık koyuldu. Oturak kemiği çıkan kadını, o öküzün sırtına bindirdiler. Onun ayaklarının başlarını/uçlarını, bir sarıkla karnının altından birleştirip o öküzü sağlam bir şekilde bağladılar. İçi su dolu bir testi, öküzün önüne koydular. Öküz, suyu içtikçe, karnı şişmeye başladı. Bir anda, sesi yükselen çıkık kemik, kendi yerine yerleşti. Padişah, Zeynülâbidîn Şikeste-bend'e bir çok ihsanda bulunup inayet gösterdi. Kısacası, işte bu şahsı, yani Zeynülâbidîn Şikeste-bend'i, getirdiler. Sultan Hüseyin Mirzâ, Zeynülâbidîn Şikeste-bend'e: "Bu seyyid-zâde, akılsızlık etti ve Müfred-i Kalender'le cenk etti/müşabaka yaptı. Kendi ayağını kırdı. Onun tedavi edilmesi gerek." dedi. Zeynülâbidîn Şikeste-bend: "Yeri, ayaktan dize kadar gelecek şekilde kazan." dedi. Ondan sonra kireç getirmelerini söyledi. Getirilen kireci, dūgâb/harç şekline dönüştürdüler. Onun ayağının ayasını, o toprağın üzerine koydular. Kendi eliyle ayak incik kemiğinden yukarısını yan yana dizdi. Kireç harcından iki parmak miktarı kadarını, dizilen kemiklere kadar o çukura döktü. Yine iki parmak kadar kireç harcı hazırlanıp döküldü. Böylece onun dizi, diz altına kadar kirece gömüldü. Kırık ayak, kırık gün bu şekilde kaldı. Ondan sonra, Emîr Halîl'in ayağı kirecin içinden sağ salim çıkarıldı.

⁹ Küşpe ile un (mısır unu, arpa unu), kepek veya bayat ekmeğın bir gün öncesinden ıslatılıp samanla karıştırılması ile hazırlanan bir tür yem.

3.

Bu bölüm; “Der-Zikr-i Vekâyi’î ki Der-Şehr-i Semerkand.../Necm-i Sâni’nin Semerkand’a Geldiğinde Burada Vuku Bulan Olaylar” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Şah İsmail’in ordu komutanlarından Necm-i Sâni’nin 918/1512-1513 yılında Semerkand’a geldiğinde vuku bulan olaylara yer verilmiştir. Vâsîfî, Necm-i Sâni’nin özellikle Karşî vilayetinde yaptığı katliamlara, Gucduvan kalesini kuşatmasına ve Semerkand üzerinde beslediği emellere değinmiştir. Ayrıca Ubeydullah Han’ın Emir Arab’ın da yardımı ve desteği ile Necm-i Sâni’ye karşı gerçekleştirdiği mücadeleye vurgu yapmıştır. Özellikle tahakkümü elinde bulunduranların, satranç ve tavla oyununun kurallarını iyi bilmeleri hâlinde, edindikleri bilgi ve yeteneklerinden kendi işlerini daha iyi yapma ve onda başarılı olmaları için istifade edebileceklerine dikkat çekmiştir. Ayrıca bu bölümde, Horasan’ın nakip ve fazıllarının meşhurlarından olan Emir Muhammed bin Yûsuf’un, Timur Sultan tarafından Horasan’dan Semerkand’a gönderildiğinde, Vasîfî’ye anlattığı üç meclise de yer verilmiştir. Bu bölümün tercümesi şu şekildedir (bak. Vâsîfî 1349: I/112-121):

918/1512-1513 Yılında Semerkand’da Olan Olaylar

918/1512 yılının Rebû’l-âhir ayının başlarında, Emîr Necm-i Sâni seksen bin ayak takımı/başıboş kızılbaşla Âmûderyâ’dan geçti. Sen onun, bindiği hızlı ve çevik Arap atlarının üstünde, taktığı taç ve giydiği elbiseleriyle, sanki ateş rüzgârlarının çarpmasıyla bir kamışlığa/sazlığa düşmüş olduğunu söyledin. Hatta üzerindeki zırhların çokluğundan dolayı, tıpkı demirden bir dağ gibi olduğunu belirtirdin. Bu manzarayı görünce, *و ترى الجبال تحسبها جامدة و هي تمر مرّ* ¹⁰ *السحاب* âyet-i kerîmesi hatırıma geldi. Ubeydullah Han (öl. 946/1539), sahip olduğu azamet ve yücelikteki ihtişamın sadmesinden/çarpmasından, sanki demir dağı eritmişti. Hem giydiği elbiselerle mavi bir denizi andırmakta hem de onda yer alan yüz bin kâinatı yutan timsah gibi görünmekteydi. Necm-i Sâni’den Semerkand’a; “Semerkand’i zaptettiğimde/fethettiğimde, orada bir tane bostan hazırlayacağım. Hazırladığım bu bostanda yetiştirdiğim kavunu hediye olarak hazırlayıp Şâh İsmâil’e göndereceğim. Daha sonra Hitâ’ya/Hoten’e yöneleceğim.” şeklinde haber geldi. Bu haberi işiten

Semerkand halkının, elleri ve ayaklarının bostandaki kavun ve karpuz gibi yere serildiğini/gevşediğini, başlarının ise kavun gibi ümitsizlik sahrasına düştüğünü gördüler. Alicenap ve âlimlerin önderi Mevlânâ Hâcî-i Tebrîzî,

¹⁰ Neml suresi, ayet 88; terc. Dağları yerinde cansız gibi durur görürsün. Oysa onlar bulutların geçişi gibi geçerler.

öğrencilerinin tamamını toplayıp onlarla vardığı ittifak gereği, عليكم بالسواد الأعظم¹¹ hükmüne teveccüh ederek; “Hindistân’a gitmek ve o zulumattan hayat suyunu istemek gerek.” dedi. Öğrencilerle gerçekleştirilen ittifak gecesi, gaybdan haber verenler ve bilinen/belli mübeşşirler, bu fakirin rüya aynasında; feleğin yıldızlarının, koyunun memeleri gibi süt yağdırmaya başladığını, yağın bu sütlerin sokak ve pazarlardan süt ırmakları gibi akmaya başladığını, gösterdiler. Sabahleyin o Hazret’in yanına gelip o rüyayı/olayı ona arz ettim. Çok mutlu oldular ve şöyle dediler: “Süt, Muhammed dininin nurundan ve Ahmed’in milletinin şeriatinin safasından ibarettir ki, felekler âleminden süfli âlemin merkezine nazil olmuştur.”

İnsana esenlik ve ferahlık veren bu olay, bir delil ve yüce/yüksek bir hüccettir ki, bu tayfa devletinin habis/kötü ağacı¹², güçlü hükümdarın¹³ kahrının şiddetli rüzgârlarının etkisiyle kökünden koparak¹⁴ itibarsızlık toprağına serilmiştir. Hz. Peygamber’in tuba ağacı gibi olan dininin nihali/fıdanı¹⁵, dünyanın Firdevs bahçesinde taravet ve güzellik oluşturmuştur. Bundan sonra; “Fılan kişinin, rüyasında gördüğü olayın aynısını tecrübe ettim; asla hata etmedim. Ne zaman bir rüya tabir etsem, aynen çıktı.” dedi. Bunun üzerine, o ve bütün dostları düşündükleri Hindistan yolculuğundan vaz geçtiler. Böylece ayaklarını selamet eteğinde topladılar/temkinli davrandılar. Otuzuncu günün sabahında, altın varaklı doğu şahının değerli/kıymetli kösünü, القارعة ما القارعة¹⁶ mekra’ına/davuluna vurdular. 17 ün الصباح اذا تنفس nöbetçileri, coşkun horozların neyinin nidasının sedasına/nağmesine tan vaktinin beyaz mühresinde dem vururlardı. Büzürg ahengini, Irak makamında/topraklarında tanzim eden/oluşturan, âlemin büyük/basit bahir dairesini Arap ve Acem râstının üstünde bi-nevâ/biçare âşıkların gönlü gibi dar/perişan eden o Haydari kulların/rezillerin padişah askerlerinin ok yağmuru gibi gönlünü coşturucu Neyrîz’i/Neyrîz makamı ile Necm-i Sâni sipahisinin Isfahânî peşrevinin ardından galibiyetinin nefiri/borusu ve coşkunluğu duyuldu.

¹¹ Büyük âlimleri örnek edinin.

¹² Burada şu ayete yer verilmiştir: كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ (İbrahim suresi, ayet 26; terc.: ...yerden koparılmış, yerinde duramayan kötü bir ağaca benzer.)

¹³ Burada şu ayete yer verilmiştir: عِنْدَ مَلِيكَ مُقَدَّرٍ (Kamer suresi, ayet 55; terc. Güçlü hükümdarın huzurunda).

¹⁴ Burada şu ayete yer verilmiştir: كَانَهُمْ اعْجَازٌ نَخِلٍ مَنْقَعِرٍ (Kamer suresi, ayet: 20; terc.: ....insanları sökülmüş hurma ağacı kütüğü gibi kopararak yere seren...).

¹⁵ Burada şu ayete yer verilmiştir: كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ (İbrahim suresi, ayet 24; terc. ...gövdesi sağlam, dalları gökte hoş bir ağaca ...).

¹⁶Kari’a suresi, ayet 1, 2; terc.: Gumbürtü çıkaracak! Nedir o gumbürtü çıkartacak.

¹⁷Tekvir suresi, ayet 18; terc.: Ve ağarmaya başlayan sabaha yemin ederim ki.

الحمد لله الذي صدق وعده و نصر عبده و أعزّ جنده و هزم الاحزاب

Allah'a hamd olsun ki, vaadini/sözünü tuttu, kuluna/kölesine yardım etti, askerlerini yüceltti, kâfirleri hezimete uğrattı.

[قطعه]

با چرخ گفت کیوان کآخر عبید خان را
معموره ممالک گردد تمام حاصل

فی الحال چرخ گفتش کای پیر سالخورده
هر چند حاضری تو ما هم ایم غافل

ما دیده ایم و خوانده از روی طالع او
این شکل در مبادی این نقش در اوایل

رایات کامگاری از رای اوست علیا
آیات شهریاری در شأن اوست نازل

Keyvan/Zühal, feleğe; bu memleketin mamurluğunun sonunda Ubeydullah Han ile tamamlanacağını söyledi.

Hemen/şimdi felek ona; “Ey ihtiyar adam! Sen her ne kadar hazır olsan da biz gafil değiliz.” dedi.

Biz onun ikbalinin yüzünden bu şeklin, resmin başlangıcı olduğunu okuyup bilmişiz.

Başarı/mutluluk sancakları, onun hükmüyle zirveye ulaştı. Şehriyarlık ayetlerinin iniş sebebi de o olmuştur.

O fetih ve nusretin/başarının keyfiyeti şu ki, Kızılbaş askeri Karşî'den ibaret olan Neseף şehrinin muhasara etti. Ubeydullah Han ve Canı Bik Sultan, Kermine civarında/etrafında, Küçkünçi Han (Sal. 1510-1530), Timur Han ile diğer sultanlar da Miyânkal'da idiler. Onların tamamı, ¹⁸و لا تلقوا بأيديكم الى التهلكة ayetinin hükmüne binaen çekilmeye karar verdiklerinde, alicenap, kutbu'l-aktâb hazretleri, sultânü'l-evliyâ/evliyanın sultanı, burhânü'l-etkiyâ/Allah korkusuyla günah işlemekten sakınanların delili, gavsü'l-islâm/İslâm'ın gavsı, mugîsü'l-müslimîn/Müslümanların yardımcısı, sultânü'n-nukabâ/nakiblerin sultanı ve nakîbü's-selâtin/sultanların nakibi olan Emîr Arab lakaplı Emîr Seyyid Abdullah, Türkistân vilâyetinden Buhârâ'ya geldi. Emîr Arab, burada Ubeydullah Han'ı, çok mutsuz/üzgün ve iradesini kaybetmiş olarak gördü. Emîr Arab, Ubeydullah Han'a; “Ey ferzend/çocuk! Sana ne oldu? Bütün noksanlık ve kusurlardan münezzeه olan Hak Taalâ, sana çeşitli hediyeler

¹⁸ Bakara suresi, ayet 195; terc.: Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın.

gönderdi. Ayrıca senin için dünya ve ahirette yüce mertebeler hazırladı. Sen onları almaz ve kabul etmez misin?” dedi. Ubeydullah Han, Emîr Arab’a; “Ey efendimiz! Şu gerçektir ki, bu topluluğun asker sayısı seksen binden fazladır. Bizim askerimizin sayısının azlığı ise, sizin tarafınızdan da bilinmektedir.” dedi. Emîr Arab; “*Kur’ân-ı Kerîm*’de الرجيم الشيطان بالله من الاستعدذ¹⁹ ve كم من فئة قليلة غلبت فئة²⁰ كثيرا بأذن الله والله مع الصابرين bundan dolayı, Bedir savaşını, yüce mertebeli himmetinizin nazarında bulundurunuz ve ümitsiz olmayınız.” dedi. Bu hikâye/olay üzerine, düşmanların Karşî vilayetini aldıkları, katliam yaptıkları ve canlı kimse bırakmadıkları haberi geldi.

Ubeydullah Han, ağladı ve “Ey efendimiz! Bu topluluğa karşı nasıl mukavemet gösterelim/karşı koyalım?” dedi.

Beyit:

گر نیست از سبب به سبب التجا روا
خير البشر ز مکه به یثرب چرا گریخت

Eğer sebepten sebebe iltica uygun değilse, o zaman niçin insanların en hayırlısı olan Hz. Peygamber, Mekke’den Medîne’ye gitti.

Emîr Arab, cûş u hurûş/coşkunkluk içerisinde; dedi ki,

“Beyit:

تا نگرید کودك حلوا فروش
بحر بخشایش کجا آید بجوش

Çocuk ağlarmasaydı, helva satıcısının bahşediş deryası coşar/taşar mıydı?

Şu an, sizin, o topluluğu mağlup etmek için tereddüt etmemeniz gereklidir. Onlar, zulüm ve gadri/haksızlığı net bir şekilde yapıp gösterdikleri için, onların yok olması çok yakındır. Zaten bu, onların yaptığı zulmün sonudur. Ey oğul! Kalk. Devlet ayağını saadet üzengisine koy ve bunların tamamını hızla geç. Sen bu işi yap ki, devlet topu²¹ himmet çevgânının kıvrımında tutunsun/kalsın. Ayrıca o hâksâr/değersiz topluluğu yok etmekten uzak durma.” Kısacası, Ubeydullah Han’ı ata bindirdi. O ordunun dizginlerinin tutucusu ve o askerlerin dizginlerinin sahibi olmuş olan Han, Kızılbaş ordusu tarafına gitti. Bir iki ferseng/fersah yol aldıktan sonra, Emîr Arab; “Siz

¹⁹Nahl suresi, ayet 98; terc. Taşlanmış şeytandan Allah’a sığınmayı dile.

²⁰ Bakara suresi, ayet 249; terc. “Allah’ın yardımı ile nice az bir topluluk büyük bir topluluğa üstün gelmiştir. Allah dayananlarla beraberdir” dediler.

²¹ Burada şu ayetlere yer verilmiştir: والمصابون السابقون اولئك المقربون (Vâkı’a suresi, ayet 10-11, terc. İleri geçenler ileri geçenlerdir. Gözde olacaklar da onlardır.)

buradan ayrılmayın, ben gidip Canı Bik Sultan'ı size ilhak edeyim.” dedi. Canı Bik Sultan'ın yanına gelen Emir Arab, eğer bir dakika geç kalsaydı ya da gelmeyi biraz erteleyseydi, geldiği zaman Canı Bik Sultan'ın ordusunun tamamen oradan ayrıldığını görecekti. Bu duruma çok kızan Emir Arab, Canı Bik Sultan'a; “Sende utanma yok mu? Böylesine zor ve kötü bir durumdayken, çok büyük kahramanlık ve bahadırılık gösteren bir kişi olmana rağmen, sen buradan kaçmayı düşünüyorsun. Senin oğlun olan Ubeydullah Han, senin varlığını Allah'ın bir lütfu biliyordu.” dedikten sonra; “Devlet ve şeref sahibi olmak, Muhammed dini/İslam yolunda ve Hz. Peygamber'in milleti/ümmeti yolunda yiğitlik göstermektir.” dedi. Emir Arab'ın söylemiş olduğu bu tarz sözleri, Canı Bik Sultan'ı, hem savaşa/cenge hırslandırdı hem de onun savaşma arzusunu arttırdı. Ancak Necm-i Sâni, büyüklük/yücelik ve kahramanlık feleğinde, öylesine bir eda ve tavır sergiliyordu ki, lacivert feleğin âlemi aydınlatan güneşi, onun nazarında zerreden bile daha değersiz ve aşağıda görünüyordu. Kızılbaşlar fırkası, ²²و بالنجم هم يهتدون²² ayetinin tahayyülüyle, tuğyan/azgınlık ve zelillik/alçaklık vadisinde büyük bir çaba ve gayret gösteriyordu. Debdebe/tantana ve ²³أنا لنحنُ الغالبون²³ ayetinin nidası, âlemin kümbet sarayında/kubbeli sarayında yankılandı. 918/1512²⁴ yılının Zi'l-ka'de ayının 20. gününde, Gucduvan kasabasının kalesini, tıpkı bir yüzük halkası gibi muhasara ettiler. Dostî ve Bernâçe, tavla ve satranç ilminde/oyununda, kendi dönemlerinin yegânesi idiler. Onlar, tavla oyununda öyle başarı gösteriyorlardı ki, on bin, hatta bundan daha fazla tavla ilminin/oyununun üstatları, onlara mağlup olmaktan kendilerini kurtaramamışlardı. Ebû Zeyd, Leylâc ve Kahramân-ı Nerrâd, asrın yegânesi ve zamanın bir tanesiydi. Eğer onların muasırları, bunları takip edip arkalarından giderlerse, kendi işlerini daha iyi yapmak ve onda başarılı olmak için onların satranç ve tavla oyunundaki yeteneklerinden istifade ederlerdi. Satranç ilminde/oyununda, her biri hızlı bir şekilde dava arsasına/meydanına ruh/kale koysa, filin nadirlik tahtına uygun olan Hindîpâlni sürekli piyade kılardı. Necm-i Sâni, onları şaha yakın olan ferzîn/vezir gibi kendi yanından hiç uzaklaştırmamıştır. Emir Muhammed bin Emir Yûsuf²⁵, Horasan'ın nakip ve fazıllarının meşhurlarındandı. O, Sultan

Hüseyin Mirzâ/Baykara ve Muhammed Şeybânî Han zamanında ²⁶أنى اعلم ما لا تعلمون²⁶ davasının kôsünü/sadmesini feleğin en yüce yerine ulaştırmıştı. Şah İsmail devrinde tutulduğu makam aşkı vesilesiyle, gurur kuyusuna düştü. Şii

²²Nahl suresi, ayet 16; terc.: Onlar yıldızlarla da yol bulurlar.

²³Şuarâ suresi, ayet 44; terc.: Doğrusu biz üstün geleceğiz.

²⁴Dipnotta, bu tarihin bazı nüshalarda 919/1513 olarak geçtiği belirtilmiştir.

²⁵Dipnotta, bu ismin bazı nüshalarda Emir Muhammed Yûsuf şeklinde geçtiği belirtilmiştir.

²⁶Muhakkak ki ben sizin bilmediklerinizi bilirim.

mezhebine girerek/Şii olarak Şiiğini izhar etti. Onların silsilesinde halifelik mansıbına/makamına ulaştı. Timur Sultan, onu Horasan'dan Semerkand'a gönderdiği zaman, bir mecliste bu hakire/Vasıfı'ye şunu ifade etti/anlattı. Biz ömrümüzde üç meclis gördük. Bu meclislerin hüviyetini geçen dördüncüsünü aklımıza sığdıramıyoruz/aklımız almıyor. Bu meclisler şunlardır:

Birinci Meclis

İlk meclis, Mevlânâ Hâce Isfahânî (öl. 927/1521) ve Mevlânâ Binâî (öl. 918/1512)'nin satranç oynadıkları meclistir. Her ikisi de oyun esnasında irticalen çeşitli şiirler okumuşlar, görülmemiş/eşsiz mana incileri delmişlerdi/şiirler söylemişlerdi. Onların karşılıklı irticalen söyledikleri bu şiirler, hiciv şiirleriyle neticelenmişti. Dillerinden kekeme/kusurlu sözler ve çirkin ibareler döküldükçe, orada bulunan kişilerde, onları iştikten güç ve takat kalmamıştı. Hatta gülmekten bitap düşüp kendilerinden geçmişlerdi.

İkinci Meclis

Bu meclis, Mevlânâ Hâce Güyende ve Emîr Halil-i Hânende'ye aittir. Bu iki kişi, yere bir örtü serdiler ve önlerine bir yalın/kınında olmayan bıçakla tef koydular. Net ve kesin bir şekilde yemin ettiler ki, burada hazır olan ve bizi seyredenlerden her kim bizim oyunumuza karışır ya da oyunumuzu bize öğretecek olursa, bu yalın bıçağı alıp kaldırarak sapına kadar ona batıracağız. Tef de şunun içindir ki, mesela her kim bir piyâdeyi/yayayı yerden daha yükseğe kaldırır ya da yerden kaldırıp taşırırsa, o kişi, tefi yerden alıp raksa/dansa başlayacaktır. Hatta o kişi, öylesine rol ve taklitler yaparak ve çeşitli hareketler sergileyerek oynardı ki, mecliste hazır bulunanlar katıla katıla gülmekten kendilerinden geçerlerdi. Diğerleri ise, sanki kabilesindeki herkes öldürülmüş gibi üzgündür. Onun bu hâlini görenler, onun yüzündeki ifadeye bakarak daha fazla gülerlerdi. O rakkas, dans ettiği süre içerisinde baş ve ayaklarını onun burnuna yaklaştırıp onunla dalga geçerdi. Hatta o, bu tarz yaptığı hareketleriyle onu sıkıştırırdı. Daha sonra o, birdenbire ayağına kalkar, akabinde birbirleriyle kucaklaşıp mücadele ederek yuvarlanırlar, birbirlerinin elbiselerini yırtarlar, birbirlerine yumruk atıp tokatlarlar ve birbirinin başlarını yararlar. Mecliste bulunup da çok meraklı bir şekilde oyunu takip edenler, onların birbirine zarar vermesinden dolayı kaygılandıkları için, onları ayırırlardı. Kısacası, oyun sona erene kadar bu şekilde devam ederdi. Her oyun oynadıklarında, öncekinin tekrarı olmayan başka hareketler yaparlardı. Oyunun sonunda ya kazanırlar ya da kaybederlerdi. Kazanan kişi bir hırka giyer. Hırkanın bir köşesinden bakarak sanatını icra etmeye devam eder. Meclistekiler de bunun üzerine bağırırlardı.

Üçüncü Meclis

Bu meclis, Dostî ve Bernâçe'nin tavla ve satranç örtüsünü/yaygısını döşedikleri meclistir. O mecliste, oynanan tavla ve satranç oyunu esnasında üstatlar, kasideleri ile tavla ve satranç konusunda olan lugaz, gazel, kaside, kıt'a, mesnevi ve rubailerinden sayısız beyitleri ezbere okumuşlardır. Bir gün Gucduvân kalesi civarında/yakınlarında oturmuşlardı. Dostî ve Bernâçe, hem tavla oynuyorlar hem de uygun/tavla ile ilgili çeşitli beyitler okuyorlardı. Bernâçe, tavla ile ilgili bir lugaz söyledi. O lugazı işiten Emîr Necm'in zihni, onunla meşgul oldu. O lugazın şairinin mahlasını öğrenince, Vâsıfî kimdir? diye sordu ve şöyle devam etti: "O, Horasan'da bir ziyaretgâha gelen insanlar için bir inşâ/mektup yazıp arz etmişti. Onun inşâsı/mektubu çok güzel ve hoştu. Onu çok araştırdık, ancak bulamadık. Hâlâ onun bu lugazını işitiyoruz. Hatta onun kemal sahibi bir kişi olduğu bize ulaştı. Şiirleri çok latif, inşâsı/mektupları ise gayet iyi ve sağladı." Emîr Muhammed; "Biz, onun on marifette/hünerde yegâne ve benzersiz olduğunu söyleyebiliriz." dedi. O, öyle kuvvetli bir pençeye sahiptir ki, kükreyen aslan bile onun karşısında teslim elini zemine koyardı/etkisiz kalıp ona boyun eğdi. Horasan'da, maharete/kudrette hiç kimse onun karşısında zafer kazanamamış ve onun güçlü/kuvvetli pençesine hiç kimse ulaşamamıştır. Gidişindeki ve yürüyüşündeki kuvvet öyle bir hüviyetteydi ki, Herât olarak nitelendirilen Alî Mûsâ Rızâ'nın meşhedinden Horasan'a kadar olan 60 fersenglik/fersahlık çok meşakkatli yolu, yürüyerek iki günde giderdi. Onun yüzücülükteki mahareti, öyle bir derecedeydi ki, bir defasında Ferîdûn Hüseyin Mirzâ, Bâg-ı Zâgân'da onun ellerini ve ayaklarını bağlayıp tıpkı bir top hâline dönüştürerek havuza atmalarını söyledi. Havuzda, o hâliyle öğle namazından akşam namazına kadar yüzmüştür. Güzel sesli bir hafızdır. *Kur'ân-ı Kerîm*'i öyle ahenkli bir şekilde okurdu ki, hiçbir hafız bir aşr-ı şerîfi ondan daha güzel okuyamamıştır. Mevlânâ Hüseyin-i Vâ'iz (öl. 910/1505)'in öğrencisidir. Hüseyin-i Vâ'iz, onun için şöyle demiştir: "Vaaz vermede benimle onun arasındaki fark, onun sesinin güzel benimkinin güzel olmamasıdır." Taklitçidir. Taklitçilik konusunda araştırma yapılırsa, asla onun gibi hünerli bir kişiye rastlanmaz. Muammâ çözmeye öyle bir mertebeye/yeteneğe sahiptir ki, ismi söylenmeden/belirtmeden okunan her zor muammâyı kolayca çözer. Yazı yazması öyle hızlıydı ki, hiçbir hata yapmaksızın bir günde *Kâfiye*,

Şâfiyeve Şemsiye'yi yazdı. Açlığa dayanmada öyle bir hüviyete sahipti ki, iftar etmeksizin on gün süren oruç tutabilirdi. İrticalen şiir söylemede, öyle bir özelliğe sahipti ki, usta bir kaside söyleyici 50-60 beyitlik bir parlak kaside söylese, ona bir gecede özgün mana, hayal ve teşbihle donatılmış cevap verirdi/söylerdi. Emîr Necm: "Şimdi bu âlemin eşsiz ve benzersizi ve

insanoğlunun ender bulunanı nerededir?” dedi. Ben: “Semerkand’dadır.” dedim. O: “Mutlaka ona bir kişi gönderin ve onu buraya davet edin ki, Semerkand’da olacak katliamda ölmesin.” dedi.

Bu söz üzerine etraf ve civardan asker gulgulesi/gürültüsü ve ıgıgı/bağirtısı ile savaş feryadı yükseldi ve “Özbek askeri geldi.” dediler. Emîr Necm-i Sâni; “Şah’ın huzuruna göndermem için Ubeyd’i canlı getirin, diğerlerine her ne isterseniz yapabilirsiniz.” dedi. İş ondan geçmiştir ki, siz çabuk/hızla ata binin, diye söyleyin” dediler. Emîr Muhammed; “Onu ayakkabılı, gömleğinin içinde ve başı açık olarak ata binmesine razı ettik.” dedi. “Bunlar ata binmek için niçin gerekli olsun.” dedi. Kısacası, O, atla giderken atın dizginini çekip onu yere düşürdüler ve onun başını kesip bir mızrağa taktılar/onun hayatına son verdiler.

Şiir:

سرى كز تكبر رسيدى به عرش
به زير قدم گشت چون سنگ فرش

Kibirilikle başı arşa ulaşan, yola yayılan taş gibi ayakaltı olur.

Metinde bundan sonra çeşitli lugazlara yer verilmiştir. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir:

نغز قلم

آن کیست در قلمرو خاقان روزگار
کاهل قلم به واسطه او کنند کار
بیکی است تندرو که به يك گام می رود
تا خطه ختای ز سرحد زنگبار
گه جزم می شود که به سر راه کند
گه ز انحراف پای کم آرد به وقت کار
جایش به دست راست مقرر بود ولی
او میل می کند که رود جانب یسار
از بس که خورده دود چراغ از پی علوم
نیود صحیفه ای که نکرده بر او گذار
باشد سیه سری که تراشیده است سر
او راست ليک مانند داغ الف شعار
خطاط پیشه ای است کزو گشته است نسخ
یاقوت را خط و هم از او برده اعتبار
ماری است سر سیاه کزو مور می دمد
موری بسان طره خوبان گلغذار
ماران به سر به غار درون می روند ليک

این طرفه کو ز جانب دم می رود به غار
 مشاطه وار می کند انگوشت خود سیاه
 کز خط و خال چهره خوبان کند نگار
 گرچه زبان بریده بود در میان خلق
 باشد نهفته وجه و لیکن سخن گزار

Kalem Lugazı

Zamanın hükümdarının ülkesinde, tembel olan kalemin, onun vasıtasıyla çalıştığı kişi kimdir.

O, öyle hızlı bir ulaktır ki, Hitâ şehrinden Zengibâr sınırına, attığı bir adımla gider.

Bazen öyle kesin azimli olur ki, başıyla yolu bir anda kateder. Bazen de ayağının sapmasıyla, işi yapması zorlaşır.

Onun yeri, sağ ele karar kılındı, ancak bazen o, sol ele gitmeye meyil eder.

Onun, ilimleri öğrenme yolunda yemediği çıra dumanı, gezmediği sayfa kalmamıştır.

Onun başı, siyah olduğu için tıraş edilmiştir. O doğrudur, ancak elif nişanını ona şiar etmişlerdir.

Hattatlık/güzel yazma bir meslektir. Ondandır, nesih yazı olmuştur. Yakut, nesih yazı ile kendi itibarını kazandırmıştır.

O, siyah başlı bir yilandır ki, ondan karınca damlar. O, gül yanaklı güzellerin kakülü gibi bir karıncadır.

Yılanlar, mağaralarına başıyla girerdi, ancak bu turfe/şaşılacak şey kuyruk tarafından mağarasına gidiyor/giriyor.

Meşşata gibi kendi parmağını siyah ederdi. Ondandır dolay ayva tüyü ve ben güzellerin yüzüne süs olurdu.

Gerçi halk karşısında onun dili zaten kesilmişti. O gizli şivesiyle/tarzıyla konuşurdu.

SONUÇ

Tercümesi verilen bu metinler, Türkistân'daki sosyal ve kültürel hayata ait bazı bilgileri ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Nitekim bu metinler/hikâyeler, o dönem eğitim hayatı, öğrenci ve müderris ile müderris ve sultan arasındaki münasebeti, sultanların ve halkın o yörede oynanan oyunlara karşı ilgisi ve o oyunları oynayan kişilere olan tavrı, oyunlar ile o oyunları oynayanların özellikleri, oyunlarda vücutta oluşan kesilme ve kemikte oluşan kırılmaların nasıl tedavi edildiği, görülen rüyalara yapılan yorumlar, satranç ve tavla oyununun o toplumdaki yeri, satranç ve tavlanın oynandığı

ortam ve hüviyeti, bu oyunların gerçek hayatta kişiye, özellikle sultanlara sağlayacağı fayda gibi bazı önemli malumatları ve ipuçlarını içermektedir. Vatanları işgal edilenlerin hem gösterecekleri direnç ve yapacakları mücadelenin nasıl olması hem de bu mücadeleyi verenlerin hangi ruh haline sahip olmaları gerektiği hususunda verilen mesajlar da ayrıca dikkat çekicidir. Diğer taraftan, o dönemde oluşturulan bazı meclislerin hüviyeti ve katılanların durumu da bu metinlerde gözler önüne serilmiştir.

KAYNAKÇA

AMÎD, Hasan (1362). *Ferheng-i Amîd*, Tehrân.

DEHHUDÂ, Ali Ekber (1373). *Lugat-nâme*, 14 C.Tehrân: Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.

KARTAL, Ahmet (2014). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevî*, 2. baskı, İstanbul: Doğukütüphanesi.

KARTAL, Ahmet (2017). *Baykara Meclislerinden Çırağan Eğlencelerine Lâlezâr Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Doğukütüphanesi.

Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Çevirisi (2008). (çev. Hüseyin Atay), Ankara.

MUÎN, Muhammed (1371). *Ferheng-i Fârsî*, Şeş cild, Çâp-i heştum, Tehrân: Çâphâne-i Sipîhr.

STEİNGASS, F. (1975). *Persian - English Dictionary*, Beirut: LibrairieduLiban.

ŞÜKÛN, Ziya (1984). *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, 3 C. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.

VÂSIFÎ, ZeynüddinMahmûd-ı Vâsîfî (1349). *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, nşr. A. Boldirev, Cild-i evvel, Çâp-i divvom, Çâphâne-i zer.

VÂSIFÎ, ZeynüddinMahmûd-ı Vâsîfî (1350). *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, nşr. A. Boldirev, Cild-i evvel, Çâp-i divvom, Çâphâne-i zer.

YILDIRIM, Nimet (2001). *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.